

IZ POVIJESTI KAZNENOG PRAVA

Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić*

AUGUSTOVE REFORME KAZNENOG PRAVA I PRAVOSUĐA

*Na temelju relevantnih pravno-povijesnih vrela u radu se razmatraju promjene kojima je August, sukladno svojim političko-pravnim ciljevima, reformirao važeći, republikanski sustav redovite kaznene represije, s jedne strane, te istodobno utemeljio novi kazneno-sudsko-postupovni sustav *cognitio extra ordinem*, s druge. Najprije se analiziraju promjene koje je August brojnim zakonima unio kako u sferu materijalnog kaznenog prava – sankcioniranjem novih pojava oblika postojećih kaznenih djela (izborna korupcija, povreda veličanstva, nasilje, pronevjera javnog novca) i izvornim inkriminiranjem raznovrsnih oblika preljuba (crimen adulterii) te malverzacija s javnim zalihama hrane, ponajprije žita (crimen annonae), tako i u sferu formalnog kaznenog prava, a posebice organizacije pravosuđa – unificiranjem najvažnijih točaka akuzatornog kaznenog postupka (optužba, obrana i sl.) te uvođenjem novih pravila glede sastava i djelovanja stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*). Potom se opisuje Augustova faktična uspostava novog, extra ordinem sustava kaznene represije, pri čemu se utvrđuju pravno-politički temelji kaznene sudbenosti cara i Senata te analiziraju konkretni primjeri njihova represivnog djelovanja (slučaj Augustove kćeri Julije, Cinina te Murenina urota, kao i slučajevi govornika K. Severa, prokonzula L. V. Mesale Volsa i dr.).*

Paralelno s promjenama na području državno-političkih institucija, tijekom principata (27.pr.n.e. - 284.n.e.) dogodile su se i znatne promjene na području kaznenog prava te organizacije kaznene sudbenosti. S jedne se strane odvijao proces odumiranja republikanskog sudsko-postupovnog sustava *iudicia publica* utemeljenog na stalnim porotnim sudovima (*quaestiones perpetuae*) te afirmacije novog sudsko-postupovnog sustava *cognitio extra ordinem* oblikovanog kaznenim sudovanjem novih organa javne vlasti (car, Senat, zatim carski službenici *praefectus Urbi*, *praefectus annonae* i *praefectus vigilum* za Rim, *praefectus pretorio* za Italiju, *legati Augusti pro praetore* i *procuratores* za provincije). S

---

* Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić, docentica na Katedri za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

druge je strane došlo do proširivanja sadržaja postojećih kaznenih djela utvrđenih zakonima kojima su se tijekom republikanskog razdoblja uspostavljale pojedine *quaestiones perpetuae* te uvođenja novih kažnjivih djela, tzv. *crimina extraordinaria*, a sukladno tome i promjena u svezi s pravnom prirodom i oblicima kazni te svrhom kažnjavanja. Ključnu ulogu u tom procesu odigrao je upravo August (27.g.pr. n.e.-14.g.n.e.).

I. Redoviti kazneni sustav (*ordo iudiciorum publicorum*) koji je bio na snazi do Augusta (27. g.pr.n.e.)¹ počivao je na kaznenim odredbama i sudbenim organima koji su potjecali iz republikanskog razdoblja, poglavito iz desetljeća između Suline i Cezarove vladavine. To u prvom redu znači da su *quaestiones perpetuae* nesumnjivo bile redoviti sudbeni tribunali u kaznenoj materiji u gradu Rimu² i u cijeloj Italiji³. August nije ni ukinuo ni suzio polje primjene bilo

---

¹ Ako bismo željeli navesti točan datum, makar i konvencionalni, kojim bismo definirali početak državno-političkog razdoblja principata, najprikladnijim smatramo dan održavanja sjednice Senata 26. siječnja 27.g.pr.n.e., na kojoj je G. Oktavijan (dotada službeno nazivan: *Imperator Caesar divi*) izjavio da se odriče svih izvanrednih ovlasti koje su mu bile dodjeljivane od trenutka kad je s *lex Titia* iz 43.g.pr.n.e. bio imenovan kao *triumvir rei publicae constituendae* te da nadalje želi biti samo konzul, po ovlastima i svojoj *auctoritas* potpuno jednak ostalim magistratima (v. *Res gestae divi Augusti* c. 6,21; c. 34). Iako je na taj način došlo do formalne restauracije republikanskog uređenja, vrlo brzo je August (taj počasni naziv /točnije: *Imperator Caesar divi Augustus*), zajedno sa zlatnim štitom /*culpeus virtutis*/ kao simbolom pohvale njegovih *klasičnih* vrlina, dobio je već 16. siječnja iste godine) stekao niz ovlasti koje su mu, nastale kao posljedica spajanja raznih republikanskih magistratura, faktički omogućile vrhovnu odnosno apsolutnu vlast u državi. Imenovan princepsom kao prvim magistratom u državi, njegova se vlast - najviša vojna i civilna vlast - temeljila na dvjema pravnim osnovama odnosno na dvjema doživotnim ovlastima, na *imperium proconsulare* i na *potestas tribunicia*. Osim navedenih funkcija August je stekao i neke izvanredne ovlasti (provođenje cenzusa, sastavljanje senatskih popisa, opskrba Rima namirnicama i dr.), a postao je i poglavarom rimske religije (*pontifex maximus*). Sam August svoj položaj u državi opisuje sljedećim riječima: "... *auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri qui mihi quoque in magistratu colegae fuerunt.*" (*Res gestae divi Augusti* c. 8). *Auctoritas* je, dakle, bila osnovica Augustove vlasti koja mu je omogućivala presudan utjecaj na sve republikanske organe vlasti, *auctoritas* koju je u državnom životu imao Senat, u obiteljskom pravu tutor, a August ju je stekao na temelju činjenice što je uspostavio *Pax Romana*. Usp. N. A. Maškin, *Istorija starog Rima*, Beograd, 1951, str. 311-5; M. Horvat, *Rimska pravna poviest*, Zagreb, 1943, str. 116-8; V. Arangio-Ruiz, *La costituzione romana e la sua storia*, par. I, u: Arangio-Ruiz, V. – Guarino, A. – Pugliese, G., *Il diritto romano: la costituzione - caratteri, fonti - diritto privato - diritto criminale*, Roma, 1980, str. 48-51; G. Pugliese, *Linee generali dell'evoluzione del diritto penale pubblico durante il principato*, ANRW, II, 14/1982, str. 723 i bilj. 1 s navedenom literaturom; O. Veh, *Leksikon rimskih careva, od Augusta do Justinijana I.*, Jastrebarsko, 2001. (prijev. 4. izd. iz 1994), str. 11-18.

² Krajem republikanskog razdoblja u Rimu (uključujući područje od tisuću koraka oko grada) sustav redovite kaznene represije (*ordo iudiciorum publicorum*) činilo je devet stalnih porotnih kaznenih sudova - mješovitog društvenog (senatori i vitezovi) sastava - od kojih je pet imalo zadaću suditi povodom kaznenih djela političke prirode (*maiestas, repetundae, ambitus, peculatus*,

kojeg od republikanskih kaznenih zakona. Naprotiv, on je u okviru svoje opsežne zakonodavne aktivnosti - nakon što je, s jedne strane, prisvojio sve izvanredne ovlasti koje su mu omogućivale uporabu pravnih instrumenata kaznene represije bez ikakvih zakonskih prepreka ili postupovnih ograničenja⁴, a, s druge strane,

vis), a četiri povodom kaznenih djela opće prirode (*homicidium, parricidium, falsum, iniuria*). Pritom se smatra da su efikasnost kaznene represije kao i zahtjev rimskih građana za pravnom sigurnošću bili zajamčeni, s jedne strane ukupnošću (ne jedinstvenošću i usklađenošću) spomenutih porotnih sudova s gotovo unificiranim oblikom - akuzatornog i jednostupanjskog - kaznenog postupka, a s druge strane zakonskom određenošću i bića kaznenih djela (koja omogućuje njihovo tipiziranje odnosno sistematiziranje) i oblika kaznenih sankcija, v. I. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003, str. 92-103.

³ Što se tiče kaznene sudbenosti u municipijima i u *coloniae civium romanorum* (inkorporiranih 89.g.pr.n.e. u okvir rimske *civitas*), već je T. Mommsen (*Römisches Strafrecht*, Graz, 1955 /repr. I. izd. Leipzig, 1898/, str. 226-7; v. također W. Kunkel, s.v. *Quaestio*, RE, bd. XLVII, Halbbd., Stuttgart, 1963, str. 779; Pugliese, *Linee*, str. 728; V. Giuffré, *La "repressione criminale" nell'esperienza romana*, Napoli, 1993, str. 89-90; B. Santalucia, *Studi di diritto penale romano*, Roma, 1994, str. 205 i bilj. 171) - ekstenzivnim tumačenjem Ulpijanova odlomka sadržanog u *Coll. 1,3,1* - došao do zaključka da u svakom municipiju postoje kazneni sudovi nadležni za *maiestas, peculatus, ambitus, sicariis, falsum, vis*, pa čak i za otmicu, teške uvrede, preljub i lihvu, organizirani poput rimskih *quaestiones*, ali bez dokaza o prijenosu kvestionskog postupka. Respektirajući navedeno, dominirajuće mišljenje kao i odredbe *lex Iulia municipalis* (reci 117-9; v. C. G. Bruns, *Fontes iuris Romani antiqui*, Tübingae, 1876, str. 97) te sudbeno-postupovne upute sadržane u povelji *lex coloniae Genetivae Iuliae* (pogl. 102; v. Bruns, *op. cit.*, str. 111), skloniji smo pretpostaviti da je municipalnim sudovima u odnosu prema rimskim građanima - sukladno ograničenoj građanskoj sudbenosti (pogl. 21-22 *lex Rubria de Gallia Cisalpina*; v. Bruns, *op. cit.*, str. 89) - bila prepuštena samo kaznena sudbenost povodom povreda predviđenih lokalnim zakonodavstvom te kažnjivih novčanim kaznama (*lex vicana Furfensis templo dedicando dicta* redak 15; *lex Malacitana* pogl. 56; Cic. *Pro Clu.* 14,41; 44,125), pri čemu su i postupovna pravila svojstvena rimskim *quaestiones* (v. *infra*) bila ograničena (načelo javnosti optužbe, akuzatornosti postupka, raspravna maksima) odnosno modificirana (pravila o odgodi, donošenju presude i sl.). V. *lex Tarentina* pogl. I,18 reci 4-5; 32-5; *lex coloniae Genetivae Iuliae* pogl. 95; 102; 125-6; 128-32; usp. J. L. Strachan-Davidson, *Problems of Roman Criminal Law*, Colorado, 1991 /repr. I. izd. Oxford, 1912/, vol. II, str. 142-52; A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972, str. 82-3, 132. Konačno, kaznena represija u provincijama - gdje sustav *quaestiones perpetuae* nije bio primijenjen - bila je prepuštena slobodnoj *animadversio* magistrata odnosno *coercitio* upravitelja, kojeg je *imperium militiae* bio ograničeno samo slobodnostima priznatim rimskim građanima (posebice pravom na suđenje u Rimu). Malobrojna sačuvana vrela (v. Cic. *In Verr.* II,2,94-101; II,2,110; II,4,40; II,5,63-162) o kasnorepublikanskim kaznenim postupcima koje su upravitelji protiv provincijalaca vodili uz pomoć *consilium* (bez nužne utemeljenosti na pravnoj normi te primjenom inkvizitornog načela) upućuju na pretpostavku o njihovu indirektnom doprinosu afirmaciji kvestionskog postupka koja će u provincijama uslijediti tek početkom principata (v. *infra*). Usp. Strachan-Davidson, *Problems*, I, str. 115-26; Jones, *op. cit.*, str. 20-1, 83-5; Pugliese, *op. cit.*, str. 728-30; *contra* Kunkel, *op. cit.*, str. 783; isti, *Die Funktion des Konsiliums in der magistratischen Strafjustiz und im Kaisergericht*, ZSS, 84/1967, str. 218-44.

⁴ O općim pravilima kaznenog postupka u sustavu *quaestiones perpetuae* v. A. H. J. Greenidge, *The Legal Procedure of Cicero's Time*, New York, 1971 /repr. I. izd. Oxford, 1901/,

okončao građanske ratove koji su mogli dati povoda nekoj izvanzakonskoj represiji - proširio polje primjene spomenutih zakona.⁵

Sukladno odrednicama formalne restauracije republikanskog poretka, a stvarne potrebe za jačom zaštitom javnog poretka te učinkovitošću i ispravnošću rada javnih organa, August je najprije reformirao starije, republikanske zakone koji su se odnosili na kaznena djela *ambitus*, *vis*, *maiestatis* i *peculatus*, regulirajući ih na primjereniji odnosno detaljniji način uz istodobnu reorganizaciju pripadajućih im *quaestiones*. Tako je s *lex Iulia de ambitu*⁶ (18.g.pr.n.e.) ublažio vrlo stroge kasnorepublikanske propise na području izborne korupcije (*ambitus*)⁷, propisujući fiksnu novčanu kaznu u iznosu od 100.000 sestercija⁸

---

str. 415-525; A. M. Riggsby, *Crime and Community in Ciceronian Rome*, Austin, 1999, str. 5-20; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 103-111; M. C. Alexander, *The Case for Prosecution in the Ciceronian Era*, Ann Arbor, 2004, str. 42-53.

⁵ O bogatom Augustovu zakonodavnom radu saznajemo iz njegovih *Res gestae* (c. 8,5): ... *legibus novis me auctore latis multa exempla maiorum exolescentia iam ex nostro saeculo reduxi et ipse multarum rerum exempla imitanda posteris tradidi*.

⁶ V. Svet. *Aug.* 34; D. 48,14; Paul. *Sent.* 5,30A; Just. *Inst.* 4,18,11; *Cod. Theod.* 9,26; *Cod. Iust.* 9,26. Usp. Hans Dieter Ziegler, *Untersuchungen zur Strafrechtsgesetzgebung des Augustus*, München, 1964, str. 20-22, 51-4.

⁷ Nakon Suline *lex Cornelia de ambitu* (neutvrđene datacije), kojom je uspostavljen prvi stalni porotni sud za kazneno djelo izborne korupcije te propisana zabrana obnašanja javnih dužnosti u trajanju od deset godina (v. *Schol. Cic. Bob.* 78, 34-6; usp. Pugliese, *Diritto*, str. 292-3; B. Santalucia, *Diritto e processo penale romano nell'antica Roma*, Milano, 1989, str. 72), doneseno je nekoliko zakona kojima je potvrđen veliki domet kasnorepublikanskih izbornih zloporaba te potreba efikasnije kaznene politike. Tako je, najprije, *lex Calpurnia* (67.g.pr.n.e.) učinila trajnom zabranu izbora na dužnost magistrata, pridodavši joj gubitak senatorskog ranga te novčanu kaznu; zatim je Ciceronova *lex Tullia* (63.g.pr.n.e.) propisala kaznu desetogodišnjeg izгона iz Rima, a *lex Pompeia* (52.g.pr.n.e.) nastavila tendenciju otežavanja sankcije propisujući *poena gravior*, nepoznatog nam sadržaja. Budući da je izborna korupcija poprimala nove pojavne oblike, već 55.g.pr.n.e. donesena je *lex Licinia de sodaliciis* kojom je konfigurirano novo kazneno djelo: *crimen sodalitorium* - organiziranje tajnih udruga sa svrhom trgovanja odnosno pridobivanja glasova (nezakonitim pritiscima na birače) za određenog kandidata - zapriječeno s *aqua et igni interdictio*. Usp. L. Fascione, *Crimen e quaestio ambitus nell'età repubblicana*, Milano, 1984, posebice str. 137-150; A. Lintott, *Electoral bribery in the Roman Republic*, JRS, 80/1990, str. 1-16; O. F. Robinson, *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore, Maryland, 1995, str. 84-86; R. A. Bauman, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London-New York, 1996, str. 29-30.

⁸ Premda se u Modestinovu odlomku *lib. secundo de poenis*, sadržanom u D. 48,14, § 1 i § 4, govori o kazni u iznosu od *centum aurei*, općeprihvaćeno je mišljenje da se u doba Augusta moralo raditi o 100.000 sestercija, jer je Justinijan običavao za svakih 1.000 sestercija ubacivati jedan *aureus* (v. P. F. Girard, *Les leges Iuliae iudiciorum publicorum et privatorum*, ZSS, 34/1913, str. 304 bilj. 3; A. Berger, s.v. *Lex Iulia de ambitu*, RE, XII, 2, Stuttgart, str. 2365). U ovom kontekstu valja spomenuti da, unatoč spomenutim pravnim vrelima koja govore o samo jednoj *lex Iulia de ambitu* (v. *supra*), u romanističkoj znanosti postoje autori koji - oslanjajući se na Tacitovo svjedočanstvo (*Ann.* 15,20) o *ambitus Iulias leges* - drže da je postojao još jedan istoimeni Augustov zakon, onaj iz 8.g.pr.n.e. kojim je bilo propisano da su natjecatelji za bilo koju javnu

popraćenu petogodišnjom zabranom obnašanja javnih dužnosti.⁹ Budući da je August opisanom sankcijom ciljao ponajprije na umanjenje časti (*existimatio*) odnosno ograničenje pravne sposobnosti počinitelja, značajna je postupovno-pravna odredba prema kojoj je osuđenik mogao izbjeći teške (pravno-političke) posljedice svoga čina (ne i povrat novca) ako bi, optuživši drugu osobu, uspio dokazati njezinu povredu istog zakona.¹⁰ Uskoro je, međutim, Augustov zakon o izbornoj korupciji izgubio značenje, jer je Tiberije već 14. g. izbor javnih službenika prenio na Senat, ostavljajući tributskim skupštinama puko objavljivanje imena izabranih.¹¹ Pod pojmom *ambitus* razumijevalo se samo podmićivanje senatora,¹² a poslije kupovanje javne službe ili unapređenja u carskoj birokraciji kažnjivo deportacijom na otoke uz konfiskaciju imovine u korist državne blagajne.¹³

---

službu morali pred izbore položiti spomenuti novčani iznos kao osiguranje, točnije rečeno kao zalog za eventualna kažnjiva djela (v. D. Gustavus Haenel, *Corpus legum ab imperatoribus romanis ante Iustinianum latarum, quae extra constitutionum codices supersunt*, Lipsiae, 1887, str. 9 i 16; W. Rein, *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus*, Aalen, 1962 /repr. I. izd. Leipzig, 1844/, str. 720; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 20-1; *contra* Girard, *Les leges*, str. 305).

⁹ V. Dio. Cass. LIV,16,1. Uzimajući u obzir odlomak iz Paulovih *Sententiae* (5,30A) kao i konstitucije sadržane u *Cod. Theod.* 9,26,1-3 (Arkadije i Honorije iz 397.g., 400.g., 403.g.) i u *Cod. Iust.* 9,26,1 (isti carevi iz 400.g.) u kojima se propisuje deportacija kao kazna za *ambitus* (Justinijan, štoviše, umeće riječi *ad instar legis Iuliae ambitus*), ostaje upitno je li Augustov zakon u slučaju izborne korupcije počinjene uz primjenu sile prijetio s *aqua et igni interdictio*, točnije rečeno je li *lex Iulia de ambitu* za kvalificirani oblik izborne korupcije propisala kaznu predviđenu Augustovim zakonom o *vis publica*. Skloniji smo prihvatiti Girardovo (*Les leges*, str. 304-6 bilj. 3, str. 322-3 bilj. 1) mišljenje prema kojemu je riječ o kvalifikaciji (a to znači i kazni) koja ulazi u okvir *lex Iulia de vi publica* (v. D. 48,6,3), ali je zbog jedinstva Augustove kaznene reforme bila primijenjena i u zakonu o izbornoj korupciji te u kasnijim izvorima razmatrana pod rubrikama *de ambitu*; usp. *contra* Berger, s.v. *Lex Iulia*, str. 2365.

¹⁰ V. *Mod. lib. secundo de poenis* u D. 48,14,1,2. U tom kontekstu spomena je vrijedno Plinijevo svjedočanstvo (*Ep.* 6,5,2) koje prenosi Nepotov zahtjev upućen senatorima kako bi se dopunio zakon *de ambitu* tako da se i optuženiku (ne samo optužitelju) dodijeli pravo da već tijekom kaznenog postupka podigne optužbu protiv druge osobe te pozove svjedoke koji bi bili obvezni doći pred sud. Glede Plinijevih svjedočanstava o izbornoj korupciji v. *infra*.

¹¹ V. Tac. *Ann.* 1,15; usp. Horvat, *Rimska*, str. 119-21. Augustovsko kaznenopravno određenje *ambitus* primjenjivalo se (na temelju posebne senatorske odluke) još samo u municipijima, i to prilikom izbora općinskih službenika i lokalnih svećenika. Pritom je zakonska kazna (s dodatkom infamije) odlukom Senata bila protegnuta i na neovlašteno nametanje novih poreza, v. *Mod. lib. secundo de poenis* u D. 48,14,1.pr.-1; §3; Paul. *Sent.* 5,30A,1.

¹² Usp. Svet. *Vesp.* 2,3; Plin. *Ep.* 3,20; 6,19. Glede cenzorske ovlasti kažnjavanja senatora v. Plut. *Marius* 5,3-4; Dio. Cass. XXXVI,38,2.

¹³ V. *Cod. Iust.* 9,26,1 (Arkadije i Honorije, 400.g.); 9,27,6 (Teodozije II. i Valentinijan III., 439.g.).

Potom August s jedinstvenom *lex Iulia de vi publica et privata*¹⁴ (17. g.pr.n.e.)¹⁵ proširuje sadržaj Cezarovog zakona *de vi*¹⁶ te detaljno popisuje djela nasilja počinjena bilo na štetu djelovanja javnih institucija (ometanje suđenja te zasjedanja skupština, zlouporaba magistratskog *imperium*, ubojstvo ili zlostavljanje građanina koji izjavi *provocatio ad populum*, samovoljno nametanje novih poreza i sl.), bilo na štetu interesa privatnih građana (povrede fizičkog i psihičkog integriteta građana, poput silovanja, oduzimanja slobode, ometanja *in ius vocatio*, onemogućivanja ukopa, s jedne strane, te napadi na imovinu, poput oružanog zaposjedanja građevina, pljačke za vrijeme elementarnih nepogoda, mučenja tuđih robova, s druge).¹⁷ Premda su takva djela podvr-

¹⁴ O zakonu svjedoče: D. 48,6-7; Just. *Inst.* 4,15,6; 4,18,8; Paul. *Sent.* 5,26; *Coll.* 9,2; *Cod. Theod.* 9,10; 9,20,1 (= *Cod. Iust.* 9,31,1); *Cod. Iust.* 9,12. Premda se u titulima 6 (*Ad legem Iuliam de vi publica*) i 7 (*Ad legem Iuliam de vi privata*) četrdeset osme knjige Digesta kao i u Macerovu odlomku u D. 48,1,1 te u Ulpijanovu odlomku u D. 48,19,32 (usp. *Bas.* 60,51,29) razlikuju dva julijevska *vis* zakona s pripadajućim inkriminacijama i kaznama, brojni su odlomci klasičnih pravnika (uglavnom o kaznenopostupovnim pravilima) sadržani u ostalim knjigama Digesta (D. 1,21,1,pr. /Pap./; 22,5,3,5 /Kalist. /; 22,5,13 /Pap./; 43,16,1,2 /Ulp./; 48,2,3,4 /Paul./; 48,2,11,1 /Mac./) te dijelovi drugih predjustinijanskih pravnih zbirki (*inscriptio* u *Coll.* 9,2 te §1-3; rubrike *Cod. Theod.* 9,10 i Paul. *Sent.* 5,26; te konstitucija Valensa, Gracijana i Valentinijana II. /378. g/ u *Cod. Theod.* 9,20,1 /=*Cod. Iust.* 9,31,1/) ali i Justinijanovih *Institutiones* (4,18,8) i *Codex* (9,12) koji pokazuju da se radilo o jedinstvenoj, autonomnoj (u odnosu prema *lex Iulia iudiciaria*, v. *infra*) i opsežnoj (oko devedeset poglavlja) *lex Iulia de vi publica et privata* (v. Girard, *Les leges*, str. 322-6; J. Coroi, *La violence en droit criminel romain*, Paris, 1915, str. 129-31; Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 769-73, posebice str. 771; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 27-9, 60-3; Giuffré, *La "repressione criminale"*, str. 98-9, 121, 135; *contra* Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 128, 129, 655; C. Ferrini, *Diritto penale romano. Esposizione storica e dottrinale*, Milano, 1902, str. 372; G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912, str. 450; U. Brasiello, *La repressione penale in diritto romano*, Napoli, 1937, str. 78 i bilj. 57, str. 92; neodlučno G. Pugliese, *Appunti sui limiti dell' "imperium" nella repressione penale*, Torino, 1939, str. 69 i bilj. 113). V. također G. Flore, *Vis publica*, u: *Studi in onore di Pietro Bonfante*, vol. IV, Milano, 1930, str. 337-52; W. Vitzthum, *Untersuchungen zum materiellen inhalt der "lex Plautia" und "lex Iulia de vi"*, München, 1966, str. 50-136 i *Anhang*, str. 13-44; Santalucia, *Studi*, str. 209 i bilj. 186 s popisom literature.

¹⁵ Glede datiranja tog zakona u romanističkoj znanosti postoji mišljenje da je on objavljen 19. g.pr.n.e (Ziegler, *Untersuchungen*, str. 28) odnosno u razdoblju između 19. i 17. g.pr.n.e. (Vitzthum, *Untersuchungen*, str. 127-8), pri čemu se uvijek naglašava da je to bilo u okviru Augustova reformatorskog zakonodavstva. Danas, međutim, općeprihvaćenom se drži 17. g.pr.n.e. (Santalucia, *Diritto*, str. 93; Giuffré, *La "repressione criminale"*, str. 98-9).

¹⁶ O tom zakonu svjedoče Ciceronove riječi u *Phil.* 1,9,23: *Quid, quod obrogatur legibus Caesaris, quae iubent ei qui de vi, itemque ei qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? Quibus cum provocatio datur, nonne acta Caesaris rescinduntur?* Glede različite interpretacije tog odlomka v. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 128, 655 (odbacuje Cezarovo autorstvo zakona); *contra*, v. Coroi, *La violence*, str. 131, 133 bilj. 1; Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 749; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 28-9; usp. Vitzthum, *Untersuchungen*, str. 127-8.

¹⁷ Detaljnije, v. Vitzthum, *Untersuchungen*, str. 50-125.

gnuta kaznenoj sudbenosti postojeće *quaestio de vi*,¹⁸ tek tim zakonom propisano je različito kažnjavanje: za slučajeve *vis publica* ostala je zapriječenom *aqua et igni interdictio*,¹⁹ a za slučajeve *vis privata* prvi put je propisana kazna konfiskacije trećine imovine uz zabranu obnašanja javnih dužnosti.²⁰

Nadalje, s *lex Iulia maiestatis*²¹ (nesigurne datacije)²² predvidio je August²³ nov, kazuističkim načinom preciziran popis raznih vrsta povreda *maiestas populi*

¹⁸ Prvi stalni porotni sud nadležan za represiju nasilnog ometanja izbornih ili drugih skupština, Senata ili drugih javnih organa, kažnjivog s *interdictio aqua et igni*, bio je uspostavljen 78.g.pr.n.e. s *lex Plautia de vi*, zakonom koji se pripisuje konzulu Q. Lutaciju Katulu (v. Cic. *Pro Cael.* 29,70; glede datacije i sadržaja zakona, usp. Vitzthum, *Untersuchungen*, str. 38-49; N. Scapini, *Diritto e procedura penale nell'esperienza giuridica romana*, Roma, 1990, str. 47-9). U ovom kontekstu treba spomenuti i *lex Pompeia de vi* (52.g.pr.n.e.), zakon kojim je konzul Gn. Pompeius Magnus uveo nova pravila u sudski izborni sustav *sortitio-reiectio* (v. *infra*): najprije bi svih 360 članova s popisa sudaca bilo pozvano na sud radi trodnevnog sudjelovanja u dokaznom postupku, četvrtog bi se dana provodilo ždrijebanje, a petog bi dana 81 porotnik slušao govor obrane (3 sata) i govor optužbe (2 sata), nakon čega bi svaka strana u postupku odbila po petoricu porotnika te bi tek preostali 51 porotnik pristupio glasovanju o optuženikovoј krivnji (v. Ascon. 38-9, 53-5; Cic. *Ad Att.* 8,16,2; Vell. Pat. 2,76; Plut. *Pomp.* 55; usp. Jones, *The Criminal*, str. 61,70, 87-8).

¹⁹ V. Ulp. *lib. 68 ad ed.* u D. 48,6,10,2; Paul. *Sent.* 5,26,1; usp. *supra*, bilj. 15.

²⁰ V. Marc. *lib. 14 inst.* u D. 48,7,1,pr.; Paul. *Sent.* 5,26,3-4. Na temelju analize odlomaka sadržanih u D. 48,6,1-5 u kojima klasični pravници (Marcijan, Scaevola, Ulpijan) slučajeve koji su u Paulovim *Sententiae* (5,26,3) svrstani pod pojam *vis privata* obrađuju kao *vis publica*, složili bismo se s Kunkelovom (s.v. *Quaestio*, str. 772) pretpostavkom da pojmovna podjela *vis* u Sentencijama odgovara izvornoj *lex Iulia de vi*, ali da se za teže slučajeve *vis privata* ipak prijetilo kapitalnom kaznom propisanom za *vis publica*. Glede konfiskacije trećine imovine, Ziegler (*Untersuchungen*, str. 28) naglašava da takva kazna nije bila poznata prethodnom, Cezarovom zakonu *de vi* (usp. Svet. *Caes.* 42), ali da se nalazi propisanom i u Augustovoj *lex Iulia de adulteriis coercendis* (v. *infra*).

²¹ O navedenom zakonu v. D. 48,4; Paul. *Sent.* 5,29; Just. *Inst.* 4,18,3; *Cod. Iust.* 9,8; Tac. *Ann.* 1,72; Cic. *Phil.* 1,9,23. Usp. J. D. Cloud, *The Text of Digest XLVIII,4: Ad legem Iuliam Maiestatis*, ZSS, 1963, str. 206-32; R. A. Bauman, *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg, 1967, str. 266-93, poglavito bilj. 3 s popisom literature; J. Kranjc, *Crimen maiestatis in politični delikti rimskega prava*, Zbornik znanstvenih razprav, Ljubljana, XLIX/1989, str.1-23; isti, *Razvoj crimen maiestatis do Tiberija s posebnim ozirom na crimen maiestatis kot verbalni delikt*, Zbornik znanstvenih razprav, Ljubljana, LII/1992, str. 15-9; A. Pesch, *De perduellione, crimine maiestatis et memoria damnata*, Aachen, 1995, str. 197-9, 201-3, 226-43, 268-73.

²² Premda se godina objavljivanja zakona na temelju sačuvanih vrela ne može točno odrediti, Haenel (*Corpus*, str. 16) i Rotondi (*Leges*, str. 422, 453) odlučuju se - bez obrazloženja - za 8.g.pr.n.e.

²³ Budući da, s jedne strane, cjelokupni titul 4 četrdeset osme knjige Digesta (*Ad legem Iuliam maiestatis*) obrađuje *lex Iulia* ne spominjući Augustovo ime, a s druge strane Ciceron u prvoj knjizi svojih *Philippicae* (9,23: *legibus Caesaris quae iubent ei ... qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdicti...*) govori o Cezarovu zakonu o *maiestas*, u romanističkoj znanosti postoji spor oko pitanja autorstva *lex Iulia* (v. Robinson, *The Criminal*, str. 75). Tako Mommsen (*Röm. Strafrecht*, str. 541 i bilj. 2) priznaje postojanje samo jednog, i to Augustova zakona, a

Romani (veleizdaja, dezertiranje, pobuna, poticanje na pobunu, povreda državnih magistrata uključujući i verbalnu uvredu, svjesno unošenje neistinitog sadržaja u javne spise)²⁴ za koje određuje nadležnost postojeće *quaestio maiestatis*²⁵ te propisuje kaznu *interdictio aqua et igni*.²⁶ Budući da je August

---

Girard (*Les leges*, str. 321 i bilj. 1), dopuštajući mogućnost postojanja i Cezarova zakona (tako isključivo Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 748, 749 i 772; usp. Rein, *Das Criminalrecht*, str. 515-6; A. H. J. Greenidge, *The Legal Procedure of Cicero's Time*, Oxford, 1901, str. 427; H. Siber, *Analogie, Amtsrecht und Rückwirkung im Strafrechte des römischen Freistaates*, Leipzig, 1936, str. 22, 66), onaj obrađen u Digestama smatra ipak Augustovim (tako Haenel, *Corpus*, str. 16; Rotondi, *Leges*, str. 453, 422; E. Levy, *Die römische Kapitalstrafe*, Heidelberg, 1931, str. 35; B. Kübler, s.v. *Maiestas*, RE, XIV, 1, Stuttgart, 1928, str. 542; Cloud, *The Text*, str. 208). O nespornom postojanju Augustova zakona svjedoče Tacitove riječi (*Ann.* 1,72): *Legem maiestatis redlexerat ... Facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius, tractavit ... mox Tiberius, consultante Pompeio Macro, pretore, an iudicia maiestatis redderentur? Exercendas esse respondit.*

²⁴ Augustov zakon obuhvaća činjenično stanje uvrede veličanstva rimskog naroda predviđeno već Sulinom *lex Cornelia de maiestate* (81.g.pr.n.e.), ali ga dopunjuje - ne dajući pritom definiciju kaznenopravnog sadržaja *crimen maiestatis* - sankcioniranjem verbalne uvrede *princepsa i njegova oca* (v. Tac. *Ann.* 4,34; detaljnije, *infra*). Glede rekonstrukcije izvornog sadržaja *lex Iulia*, s naznakom postklasičnih izmjena (D, 48,4,7-5; 48,4,11), v. Cloud, *The Text*, 208-32.

²⁵ Unatoč oskudnim vrelima (Cic. *De orat.* 2,25,107; 2,49,201; usp. Cic. *De inv.* 2,17,53; Cic. *Part. Or.* 30,105; *Rhet. ad Heren.* 2,12,17), u suvremenoj se romanističkoj znanosti drži vjerojatnim da je 103.g.pr.n.e., sa Saturninovom *lex Appuleia*, utemeljena prva *quaestio maiestatis* za represiju *crimen maiestatis* pod kojim su se razumijevale - za razliku od *perduellio* (neprijateljsko djelovanje protiv države) - raznovrsne zlouporabe vlasti počinjene od rimskih magistrata na štetu veličanstva rimskog naroda (*maiestas populi Romani*). Potom je Sula, 81.g.pr.n.e., s *lex Cornelia de maiestate* proširio nadležnost postojeće *quaestio* (na razne oblike napada na neovisnost, sigurnost i veličanstvo rimskog naroda, a posebice na njegove glavne organe */minuere maiestatem/*, ali i na povrede obuhvaćene drevnim pojmovima *perduellio* i *proditio*), umanjivši time sudbenu funkciju narodnih skupština s obzirom na *perduellio* te ukinuvši vrhovnu kaznenu vlast konzula s obzirom na *proditio* (v. Cic. *In Pis.* 21,50; Ascon. *In Corn.* 59,15,18; 60-62; Cic. *Pro Cluent.* 35,97; Cic. *In Verr.* II, 15,12; Cic. *Ad fam.* 3,11,2; ; Tac. *Ann.* 1,72,2). Ali za razliku od Sulina zakona, kojega je primarni cilj bila represija raznih povreda *maiestas* rimskih (senatorskih) magistrata, tek je s Cezarovom *lex Iulia maiestatis* (v. Marc. *lib. 14 inst.* u D. 48,4,3) u prvi plan istupila zaštita *maiestas publicae* odnosno *maiestas res publicae*. Detaljnije v. Rein, *Das Criminalrecht*, str. 514; Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 203; Bauman, *The Crimen*, str. 45, 59-92; Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 743; Pugliese, *Diritto*, 286-8; Pesch, *De perdeullione*, str. 195-206; usp. E. S. Gruen, *The lex Varia de maiestate*, JRS, 55/1965, str. 59-73; isti, *Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.*, Cambridge, 1968, str. 167-8, 215-47, 259.

²⁶ *Aqua et igni interdictio*, koju je kao kaznu u pravom smislu riječi (a ne samo kao pravnu posljedicu dobrovoljnog egzila) uveo vjerojatno već Cezar kako bi nadomjestio rijetko primjenjivanu smrtnu kaznu, August je tim zakonom potvrdio. Ta je kazna, međutim, ubrzo bivala zamijenjena, jer su i senatorski sud i carski sud u postupcima zbog veleizdaje izricali mnogo blaže kazne. Tako Svetonije (*Aug.* 51) izvještava o blagosti Augusta koji je u postupcima protiv dvojice plebejaca, Junija Novata i Kasija Patavinca, prvog kaznio samo novčanom kaznom zbog uvredljiva pisma, a drugog blagim progonom zbog javno očitovane želje i srčanosti da ga ubije (v. *infra*). Ali već za Tiberijeve vladavine uvreda veličanstva ne samo da biva proširena novim

ciljao ponajprije na to da princepsa i njegovu poziciju moći u novom političkom uređenju što opsežnije zaštititi, značajna je i postupovnoppravna odredba kojom je uspješnom optužitelju bila obećana nagrada u vrijednosti četvrtine osuđeničkove imovine.²⁷

Konačno, s jedinstvenom *lex Iulia peculatus et de sacrilegiis et de residuis*²⁸ (nepoznatog datuma)²⁹ propisao je August³⁰ *aqua et igni interdictio* te novčanu kaznu u četverostukom iznosu otuđene vrijednosti u slučaju otuđivanja (točnije rečeno, pronevjere ili krađe) i neprimjerene uporabe odnosno krivotvorenja javnog novca i javnih dobara (*peculatus* u užem smislu) kao i u slučaju krađe posvećenih stvari ili onih namijenjenih kultu pokojnika (*sacrilegium*), a samo novčanu kaznu u iznosu jednakom vrijednosti ukradene stvari uvećanom za trećinu u slučaju neovlaštenog zadržavanja javnog novca ili dobara namijenjenih izvršenju nekog javnog posla (npr. kupovini žita) ili za druge, posebno određene javne svrhe (*crimen de residuis*).³¹ Premda je prema tom zakonu optužba za

---

kriminoznim činjeničnim stanjima (npr. batinanje roba ili presvlačenje odjeće u blizini Augustova kipa, unošenje novca ili prstena s Augustovim likom u nužnik ili javnu kuću i sl.) već i kažnjavana smrtnom kaznom (v. Svet. *Tib.* 58; usp. Tac. *Ann.* 6,18-19; Paul. *Sent.* 5,29,1).

²⁷ V. Tac. *Ann.* 4,20,2.

²⁸ Premda skupni naziv *Ad legem Iuliam peculatus et de sacrilegiis et de residuis* kojim je zakon označen u D. 48,13, a posebice Labeova obrada Augustova zakona kojom je - prema Paulovu svjedočanstvu (D. 48,13,2; 48,13,11,6) - u trideset osmoj knjizi *Posteriores* obuhvaćen ne samo *crimen peculatus* već i *crimen de residuis*, jasno potvrđuju da se radilo o jednom jedinom zakonu koji je obuhvaćao sva tri činjenična stanja (v. Girard, *Les leges*, str. 321; Ferrini, *Diritto penale*, str. 414; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 33-4; usp. *infra*), u romanističkoj znanosti postoje autori koji - pozivajući se na D. 48,13,2 /Paul./; 48,13,5.pr. /Marc./; 48,13,11,6 /Paul./ - drže da se radilo o dvama zakonima, jednom koji je istodobno regulirao pitanja *peculatus* i *sacrilegium*, a drugom koji je samostalno regulirao *crimen de residuis* (v. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 762 bilj. 1-2; Rotondi, *Leges*, 1912, str. 454; C. H. Brecht, *s.v. Peculatus*, RE, Suppl. VII, Stuttgart, 1940, str. 828).

²⁹ Premda se objavljivanje zakona ne može najpouzdanije datirati, Haenel (*Corpus*, str. 16) i Rotondi (*Leges*, str. 453-4) odlučuju se za 8. g.pr.n.e.

³⁰ O pitanju autorstva *lex Iulia peculatus et de sacrilegiis et de residuis* u starijoj su romanističkoj znanosti postojala dva oprečna mišljenja: jedno prema kojemu je riječ o Cezarovu istoimenom zakonu (v. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 762; usp. neodlučne Reina /*Das Criminalrecht*, str. 674/ i Brechta /*s.v. Peculatus*, str. 824, 828/), a drugo koje autorstvo pripisuje Augustu (v. Rotondi, *Leges*, str. 454; Girard, *Les leges*, str. 321; P. Huvelin, *Études sur le furtum dans le très ancien droit romain. I. Les sources*, Paris, 1915, str. 576 bilj. 5-6). Unatoč Svetonijevoj šutnji (*Aug.* 34), danas je općeprihvaćeno potonje mišljenje, posebice zbog toga što je M. Antistije Labeo (rođen svakako prije 42. g.pr.n.e. a umro prije 22.g.n.e. te najplodnije djelovao upravo u Augustovo doba), izlažući odredbe tog zakona u svojim *Posteriores* (D. 48,13,5,1; 48,13,11,6), najvjerojatnije komentirao aktualni, netom objavljeni Augustov zakon, a ne onaj desetljeće stariji (v. Kunkel, *s.v. Quaestio*, str. 773; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 33; Robinson, *The Criminal*, str. 83-4; također, v. *infra*).

³¹ V. D. 48,13; Just. *Inst.* 4,18,9; Paul. *Sent.* 5,27; *Cod. Iust.* 9,28-29; usp. Festovu definiciju: *P e c u l a t u s furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse*

crimen peculatus zastarijevala pet godina nakon izvršenja kaznenog djela,³² mogla je biti podignuta protiv nasljednika čak i ako prethodno nije bio pokrenut postupak protiv počinitelja-oporučitelja.³³ Zanimljivo je, međutim, da se optužba zbog zadržavanja preostalog javnog novca (*crimen de residuis*) mogla podići (popraćena zalogom ili pritvorom) tek godinu dana nakon što bi odgovorni javni službenik - Labeo spominje samo upravitelja provincije - podnio izvještaj (o svojoj službi) javnoj blagajni i na taj način indirektno priznao dug odnosno kazneno djelo.³⁴

Osim navedenih zakona, August je donio dva zakona kojima se utemeljuju dva nova stalna porotna suda (*quaestiones perpetuae*) odnosno u skupinu javnih kaznenih djela (*crimina*) prvi put uvrštavaju razni oblici preljuba (*adulterium*), s jedne strane, te raznovrsna postupanja usmjerena protiv državnih rezervi prehrambenih proizvoda (*annonae*), s druge. Tako je, zbog neprovedivosti i neučinkovitosti dotadašnjeg kažnjavanja, s *lex Iulia de adulteriis coercendis* (18. ili 17. g.p.n.e.) sankcioniran spolni odnos s udanom ženom (*adulterium*, tj. preljub u užem smislu) ili s neudanom ženom odnosno djevicom ili udovicom (*virgo vel vidua*), pa čak i dječakom (*puer*), čestitog ponašanja (*stuprum*, tj. oskvrnuće, silovanje), kao i poticanje te iskorištavanje takvih nedopuštenih ponašanja (*lenocinium*, tj. svodništvo), dok su spolni odnosi između rođaka ili srodnika (*incestum*, tj. rodoskvrnuće) sankcionirani samo ako bi bili povezani s preljubom. Pritom je bilo određeno da je optužbu pred *quaestio de adulteriis* mogao podići muž ili preljubničin otac, a da je tek protekom roka od 60 dana

---

coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat II ovium et XXX bovim; eam legem sanxerunt T. Menenius Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit p(op.) R(om.), Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus aestimaretur; v. također definiciju: *D e p e c u l a t u s a pecore dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur.* (cit. prema: C. G. Bruns, *Fontes iuris Romani antiqui*, Tubingae, 1876, str. 240, 253). Usp. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 760-4; E. Costa, *Cicerone giureconsulto*, vol. I, Bologna, 1927, str. 115-6; Brecht, s.v. *Peculatus*, str. 817-32; I. Pfaff, s.v. *Sacrilegium*, RE, bd. IA 2, Stuttgart, 1923, str. 1678; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 33-5, 66-9; F. Gnoli, *Sulla paternità e sulla datazione della "lex Iulia peculatus"*, SDHI, 38/1972, str. 328-38; isti, *Ricerca sul crimen peculatus*, Milano, 1979, str. 13 i dalje; A. Giofredi, s.v. *Sacrilegium*, NNDI, sv. XVI, Torino, 1954, str. 311; A. Debinski, *Sacrilegium w prawie rzymskim*, Lublin, 1995, str. 44-50, 100-1, 201-4.

³² V. Ven. Satur. *lib. secundo iudiciorum publicorum* u D. 48,13,9.

³³ Bila je to iznimka od pravila, o kojoj svjedoči Modestinov odlomak *lib. secundo de poenis* (D. 48,2,20: ... *ex ceteris vero delictis poena incipere ab herede ita demum potest, si vivio reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.*), a koju Papinijan u odlomku *lib. trigensimo sexto quaestionum* (D. 48,13,16) opravdava jasnim pozivanjem na pravičnost kao i na činjenicu da je glavno sporno pitanje ipak ukradeni odnosno utajeni javni novac. Potvrdu Papinijanovih riječi Ziegler (*Untersuchungen*, str. 34, 69) nalazi u odredbama grada Malake (*cap.* 67).

³⁴ Prema Paulovu svjedočanstvu iz *lib. singul. de iudiciis publicis* (D. 48,13,11,6), Labeo je u trideset osmoj knjizi *Posteriores* do tada zadržani novac smatrao samo privatnim novčanim dugom javnoj blagajni; usp. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 765.

od razvoda braka postojala mogućnost *accusatio iure extranei*. Počiniteljima je bila propisana kazna progonstva, točnije za počinitelje djela *adulterium* i *incestum* kazna *deportatio* na različite otoke, a za počinitelje djela *stuprum* kazna *relegatio* na određenu udaljenost od Rima uz djelomičnu konfiskaciju imovine (za ženu - polovina miraza i trećina njezine osobne imovine, za muškarca - polovina njegove imovine).³⁵ Nakon organiziranja odnosno preuzimanja glavnog nadzora nad javnom opskrbom žitom (22.g.pr.n.e.), August je s *lex Iulia de annonae* (18.g.pr.n.e.) novčanom kaznom sankcionirao bilo kakvo postupanje kojim bi se smanjila količina raspoloživih namirnica ili umjetno povećala cijena (kaparenjem, špekulacijama itd.) prehrambenih proizvoda, poglavito žita.³⁶

³⁵ V. Svet. Aug. 34; Sen. *De ben.* 6,32,1; D. 48,5; Just. *Inst.* 4,18,4; Paul. *Sent.* 2,26; *Coll.* 4; *Cod Iust.* 9,9. Na ovom mjestu potrebno je naglasiti da se u romanističkoj znanosti *lex Iulia de adulteriis coercendis*, unatoč Paulovu mišljenju (*Coll.* 4,2,2) prema kojemu je taj zakon samo dokinuo brojne prethodne zakone koji su regulirali istovjetnu materiju odnosno propisivali javnu kaznu, smatra prvim (ujedno i najstrožim) zakonom kojim je utemeljena *quaestio* nadležna za kazneno djelo preljuba i nedopuštenih spolnih čina. U ranijem su razdoblju neprihvatljivi izvanbračni spolni odnosi i tome slične povrede spolnog ćudoređa bili prepušteni kažnjavanju unutar agnatske obitelji. Tako je *patria potestas* u slučaju flagrantnog preljuba omogućivala izvršenje osvete muža nad ženom u braku *cum manu* odnosno *ius vitae ac necis pater familias* nad udanom kćeri *in potestate*. U ostalim slučajevima ta se vlast manifestirala kroz *iudicium domesticum* koji bi na inicijativu muža ili ženina *pater familias* donosio odluke u svezi s kažnjavanjem te muževim stjecanjem ženina miraza. Porastom broja brakova *sine manu* te slabljenjem obiteljske stege (počevši od 2.st.pr.n.e.) takav je način kažnjavanja postao praktički neprovediv, ali i nedostatan. Sve veća neučinkovitost kaznene represije unutar obitelji - umjesto njezina jačanja koje je, prema W. Kunkelovu mišljenju (*Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München, 1962, str. 122-31), trebalo biti ostvareno primjenom *legis actio sacramento* koja bi, u slučaju utvrđenja ženine krivnje i supočiniteljeva identiteta, ocu ili mužu davala legitimitet za izvršenje svojevršne osvete - samo je djelomično bila sanirana do donošenja Augustova zakona, kako zbog većih zakonskih ovlasti pripisanih mužu koji nije imao *manus* nad ženom, tako i zbog djelovanja edila koji su pokretali kaznene postupke pred narodnom skupštinom te predlagali visoke novačne kazne u slučaju povreda javnog ćudoređa (kao što se, prema Livijevu svjedočanstvu /8,22,3/, namjeravalo izreći M. Flaviju). Osim toga, uzmemo li u obzir šutnju vrela glede Suline *lex Cornelia de adulteriis et pudicitia* (pretpostavlja se da je bila riječ o sastavnici njegove *lex Cornelia sumptuaria* ili o pukom zakonskom prijedlogu, v. Santalucia, *Diritto*, str. 73; Pugliese, *Linee*, str. 731-2 bilj. 17), proizlazila da preljub i nije bio osobito strogo kažnjavan niti u razdoblju od Sule do Augusta. Detaljnije o Augustovu zakonu v. I. Jaramaz Reskušić, *Lex Iulia de adulteriis coercendis: pojam, optužba i represija preljuba*, Zbornik PFZ, br. 3-4/2005, str. 663-716; glede ostalih kažnjivih djela obuhvaćenih tim zakonom v. A. Guarino, *Studi sull'incestum*, ZSS, 63/1943, str. 175-267; P. Kleinfeller, s.v. *Lenocinium*, RE, bd. XII/2, Stuttgart, 1943, str. 1492-3; G. Rizzelli, *Lex Iulia de adulteriis. Studi sulla disciplina di adulterium, lenocinium, stuprum*, Lecce-Bari, 1996, str. 111-185; Giuffrè, *La "repressione criminale"*, str. 112-4; Bauman, *Crime*, str. 32-4, 60.

³⁶ U općenitom značenju pojam *annona* označivao je ukupnu godišnju količinu namirnica, u prvom redu žitarica i ulja, potrebnih za prehranu stanovništva Rima, kasnije Konstantinopola ili

Premda izloženi zakoni unose značajne novine u područje kaznene (prvenstveno materijalnopravne) regulacije,³⁷ reformatorski pečat cjelokupnom Augustovu kaznenom zakonodavstvu daje ipak *lex Iulia iudiciorum publicorum* (17.g.pr.n.e.), zakon kojim je August ponovo uredio postojeće *quaestiones perpetuae*, i to unificirajući najvažnije točke kaznenog postupka (uvjete za sposobnost presuđivanja, pretpostavke za oslobođenje od dužnosti porotnika, mogućnosti pravnog zastupanja, zabrane svjedočenja, ograničenja prava optuživanja te povezano s tim kažnjivim djelima proglašuje *praevaricatio* i *tergiversatio*, itd.)³⁸ Time su definitivno i organski sistematizirani stalni porotni sudovi te potvrđeno da su oni ne samo redovita nego i pretežnu praksa u tada

kojeg drugog grada. Osim navedenog, taj pojam označuje i opskrbu kako Rima ili kojeg drugog grada tako i vojske namirnicama (u republici o tome su se brinuli edili, a u principatu *praefectus annonae* sa svojim pomoćnicima), zatim njihovu podjelu ili prodaju uz niže cijene te konačno porez u naturi (od Dioklecijana plaćaju ga svi stanovnici) kao i centralnu upravu koja se bavila sakupljanjem i raspodjelom tog poreza. Na Augustov zakon kojim je regulirano kazneno djelo koje se odnosi na *annona*, shvaćenju u općenitom značenju, odnose se kako odlomci Marcijana i Ulpijana sačuvani u Digestama (48,12), iz kojih proizlazi da je rob mogao optužiti svoga gospodara ako je ovaj počinio prijevaru u vezi s javnom zalihom žita (Marc. *Inst. lib.* 2 u D. 48,12,1) te da je novčana kazna u iznosu od 20 aurea Augustovim zakonom bila propisana za bilo kakvo djelovanje koje bi bilo štetno za javne zalihe žita, posebice sklapanje *societas* u svrhu povećanja cijena žita kao i zadržavanje broda odnosno njegova kapetana ili bilo kakav zlonamjerni čin koji bi mogao prouzročiti njihovo zakašnjenje (Ulp. *De. off. proc.*, *lib.* 9 u D. 48,12,2,1-2), tako i paragraf Justinijanovih *Institutiones* koji među javne postupke obuhvaćene titulom *De publicis iudiciis* navodi i javni postupak vođen prema Julijevu zakonu o opskrbi, zakonu koji ne predviđa smrtnu kaznu, već određuje drugu (bez bližeg određenja) kaznu onima koji ne vode računa o njegovim zakonskim nalogima (4,18,11). Usp. H. Pavis d'Escurac, *La préfecture de l'annone, service administratif impérial, d'Auguste à Constantin*, Roma, 1976; G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford, 1980.

³⁷ U tom prikazu izostavljeni su *lex Pedia de interfectoibus Caesaris* (poseban zakon, donesen 43.g.pr.n.e., kojim je na prijedlog Augustova sukonzula Kv. Pedija bio uspostavljen poseban sud kako bi se moglo optužiti te kazniti Cezarove ubojice /Brut i Kasije/ koji su bili nedostupni sudu; v. Svet. *Aug.* 10; *Ner.* 3; *Galb.* 3; *Plut. Brut.* 27; *Vell. Pat. Hist. Rom.* 2,69,5; *Dio. Cass.* XLVI, 48,49; usp. *Rotondi, Leges*, str. 435; *Mommsen, Röm. Strafrecht*, str. 196-7,199 bilj. 3) i *lex Iulia de suffragiis in iudiciis* (zakon kojim je propisano javno glasovanje protiv odsutnog optuženika; objavljen nakon kaznenog postupka koji se 23/22.g.pr.n.e. vodio protiv M. Prima i A. Terencija Vara u povodu optužbe za *crimen repetundarum* kojoj je dodana ona za *crimen maiestatis*; v. *Dio. Cass.* LIV,3,2-7; usp. *Rotondi, Leges*, str. 442; *Mommsen, Röm. Strafrecht*, str. 334 bilj. 3), jer ne predstavljaju sastavnicu augustovskog sustavnog uređenja kaznenog prava. Njihovo značenje ogleda se, međutim, u činjenici što su to bili primjeri - inače oskudni - onovremene sudske prakse i političke stvarnosti.

³⁸ V. Gai, *Inst.* IV,30; D. 22,5,4; 38,10,10,pr.; 43,16,1,2; 47,15,3,1; 48,2,2,pr.; 48,2,3,pr.; 48,2,12,2; 48,3,2,pr.-1; 48,14,1,4; 48,19,32; Ulp. *de off. praet. tut.* u: *Vat. Frag.* 197-198; *Edicta Augusti ad Cyrenenses* V u: S. Riccobono, *Fontes iuris Romani antejustiniani*, t. I *Leges*, Florentiae, 1941, str. 403-414, reci 116-7; *Cod. Iust.* 9,1,16; 9,2,3; *Macrob. Sat.* I,10,4; *Ascon. In Scaur.* 18; 23. Usp. Girard, *Les leges*, str. 329-362; Ziegler, *Untersuchungen*, str. 6-19, 41-51; Pugliese, *Linee*, str. 732 i bilj. 18; Santalucia, *Studi*, str. 207-9 i bilj. 179.

važjećem kaznenom sustavu, praksa koja je bila sukladna Augustovim političko-pravnim smjernicama.³⁹ Tim zakonom uvedene su važne inovacije kako glede sastava i djelovanja stalnih porotnih sudova tako i glede pravila povezanih s optužbom i obranom pred tim sudovima.

Tako se *album iudicum* - prema *lex Aurelia iudiciaria* (70.g.pr.n.e.) sastavljen od triju dekurija (senatorske, viteško-konjaničke i one koju su činili *tribuni aerarii*)⁴⁰, a prema Cezarovoj *lex Iulia* (46.g.pr.n.e.) od dviju dekurija (senatorske i viteško-konjaničke)⁴¹ - prema Augustovu zakonu sastojao od triju *decuriae equitum* (svaka je imala tisuću članova s minimalnim cenzusom od 400.000 sestercija, koje više nije pretor birao, već *princeps* imenovao doživotno)⁴² kojima

---

³⁹ U tom kontekstu treba spomenuti da tek iz pet sačuvanih Augustovih edikata, upućenih 7.-6.g.pr.n.e. te 4.g.pr.n.e. cirenskom dijelu provincije Krete i Cirene (v. *Edicta Aug. ad Cyrenenses* I, reci 12-14; I, reci 32-33; IV, reci 66-71), saznajemo da su u toj provinciji (a vjeruje se i u ostalima; glede Azije v. CIL XI, 5393; usp. Santalucia, *Studi*, str. 207) djelovali kazneni porotni sudovi (sastavljeni ždrijebom s upraviteljevih dvaju godišnjih popisa - sudaca Rimljana i sudaca Grka) pred kojima se postupak vodio prema akuzatornom načelu a odluka donosila glasovanjem većine sudaca (uz isključenje predsjedavajućeg). Jedinu razliku u usporedbi sa sustavom *quaestiones perpetuae* u Rimu činile su posebne odredbe četvrtog edikta prema kojima je upravitelj u kapitalnoj materiji (posebice u slučaju kaznenih djela političke prirode) bio ovlašten suditi samostalno odnosno slobodno (redak 66). V. F. de Visscher, *La justice romaine en Cyrénaïque*, RIDA, 1964, t. XI, str. 321-33; Jones, *The Criminal*, str. 98-100; Pugliese, *Diritto*, str. 280-1; isti, *Linee*, str. 733-4 i bilj. 23; Scapini, *Diritto*, str. 65-6.

⁴⁰ V. Liv. *Perioch.* 96; Plut. *Pomp.* 22,4; Cic. *Ad Att.* 1,16,3; *In Pis.* 39,94; *Phil.* 1,8,20; Ascon. *In Pis.* 17,4-10; *In Corn.* 67,10-13; Ps. Ascon. 189,13-14; Schol. Cic. Bob. 91,13-15; 94,24-26; Schol. Cic. Gron. 328. Zakonom pretora L. Aurelija Cote izmijenjen je dotadašnji, Sulin režim stalnih porotnih sudova koji je s *lex Cornelia iudiciaria* (81.g.pr.n.e) počivao isključivo na senatorima (v. Cic. *In Verr.* I,16; 30; 37; II,77; *Pro Clu.* 22,55; 37,103; Vell. Pat. 2,32,3; Tac. *Ann.* 11,22,6; Ps. Ascon. 189,12-13). Prema Aurelijevu zakonu, *album iudicum* sastojao se od 1/3 odnosno 300 senatora, 1/3 odnosno 300 vitezova-konjanika i 1/3 odnosno 300 *tribuni aerarii* (izvornih službenika tribusa zaduženih za prikupljanje izvanrednog nameta namijenjenog plaćanju vojske, sada su to bile financijski najpouzdanije osobe, tj. pripadnici višeg društvenog sloja s prihodima od 300.000 do 400.000 sestercija). Pretpostavlja se da je jedan stalni porotni sud činilo 75 sudaca koje su stranke (pod rukovodstvom pretora ili *iudex quaestionis*) birale prema kornelijanskom sustavu ždrijebanja (*sortitio*) određenog broja sudaca iz svake od triju dekurija s tog popisa te njihova naizmjeničnog odbijanja (*relectio*) sve dok se ne postigne propisani broj, v. Strachan-Davidson, *Problems*, II, str. 75-111, posebice str. 98-111; Gruen, *Roman*, str. 255-8; Jones, *The Criminal*, str. 59, 61, 67-9, 87-8; usp. *supra*.

⁴¹ V. Svet. *Caes.* 41,2; Dio Cass. 43,25,1; Cic. *Phil.* 1,8,19; usp. Ciceronove (*Phil.* 1,8,20; 5,5,12; 8,9,27; 13,2,3) prigovore upućene Marku Antoniju koji je (44.g.pr.n.e.) u *album iudicum* dodao treću, dekuriju centuriona i time u sastav stalnih porotnih sudova, uz senatore i vitezove-konjanike, uvrstio bivše centurione i galske (točnije alaudske) legionare, neovisno o njihovim prihodima (glede stvarnog značenja tih prigovora v. Jones, *The Criminal*, str. 88).

⁴² Na temelju svjedočenja Plinija Starijeg (*Nat. hist.* 33,7,30), koje se odnosi na broj od 1.000 članova svake dekurije, u romanističkoj se literaturi pretpostavlja da sam Senat (u doba Augusta broji 600 članova, v. Svet. *Aug.* 35) nije mogao osigurati tako velik broj budućih sudaca

je pridodana i četvrta dekurija sastavljena od *ducenarii*, tj. rimskih građana nižeg društvenog statusa nadležnih za lakše slučajeve koji bi rezultirali osudom na manju novčanu kaznu.⁴³ Osim toga, najniža dopuštena dob potrebna za obavljanje sudačke dužnosti snižena je s dotadašnjih 30 na 25 godina života,⁴⁴ ali je otac troje djece bio oslobođen te javne dužnosti.⁴⁵ Nadalje, premda je August tim zakonom - radi djelotvornijeg sudovanja - skratio trajanje Satur-

---

te da je stoga moguće da je svaka od *decuriae iudicum* bila sastavljena od senatora, vitezova-konjanika (*equites*) te od *tribuni aerarii* (v. Jones, *The Criminal*, str. 88-90). Nadalje, na temelju Tacitovih (*Ann.* 3,30) i Svetonijevih (*Tib.* 41) svjedočanstava saznajemo da su navedene dekurije nazivane *decuriae equitum* te da je princeps (prema odlomcima tih pisaca, odnosilo se to na Tiberija; glede Augusta v. Svet. *Aug.* 29; Plin. *Nat. hist.* 29,1,18), uz pomoć tročlane komisije (npr. Lucije Volusije bio je jedan od članova takve komisije) koja je imala cenzorsku ovlast (*ensoria potestas*; v. Svet. *Aug.* 27; 37) koja je uključivala i sastavljanje općeg popisa članova dekurija, samostalno popunjavao (najvjerojatnije vitezovima-konjanicima) navedene dekurije odnosno imenovao doživotne suce. Doživotno imenovanje članova dekurija pretpostavljao je i T. Mommsen (*Römisches Staatsrecht*, III, Basel, 1955 /repr. I izd. Leipzig, 1887/, str. 537 i bilj. 2), koji je pritom polazio od odredbe (v. Svet. *Aug.* 32,4: *annua vacation*) koja se odnosila na periodično oslobađanje od obavljanja sudačkih dužnosti (usp. *infra*).

⁴³ Prema Svetonijevim riječima (*Aug.* 32), August je, prilikom reorganizacije sudske vlasti, *Trima sudačkim desetinama dodao četvrtu, sastavljenu od građana s manjom imovinom; zvala se desetina dvostotinara, a sudila je u lakšim parnicama.* (cit. prema: G. T. Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Rijeka, 1978, str. 78). Indirektno to potvrđuju i Svetonijeve riječi (*Calig.* 16) koje se odnose na Kaligulino uvođenje pete dekurije (*Da bi sucima olakšao posao, dodao je dotadašnjim četirima dekurijama još petu.*, cit. prema: *ibid.* str. 167). Sukladno svjedočanstvima Plinija Starijeg (*Nat. hist.* 33,30) i Seneke (*De beneficiis*, 3,7,7) kao i inskripcijama koje potječu iz Augustova razdoblja (*I.L.S.* 6747), Jones (*The Criminal*, str. 89-90) smatra da su neki članovi dekurija, tj. *iudices*, bili opisani kao *equites equo publico* te da se taj naziv odnosio na članove upravo te četvrte dekurije (tako se, primjerice, navedena inskripcija, prema autorovu mišljenju, najvjerojatnije odnosila na dva brata od kojih je jedan bio označen kao *equo publico, iudici de IV decur.*), članove kojih je status suca ovisio kako o *equestris hereditas* tako i o *census* koji je iznosio polovinu viteškog imetka, tj. 200.000 sestercija (zbog čega i naziv *dvostotinari*).

⁴⁴ O tome svjedoči Svetonije (*Aug.* 32) kada kaže da je August *... za suce uzimao ljude već od trideset godina, to jest pet godina mlađe nego je bio običaj.* (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 78). Pritom treba naglasiti da se u romanistici općeprihvaćenim drži da je broj XXX (umjesto XXV), kao oznaka minimalne dobi za sudjelovanje u radu stalnih porotnih sudova, pogreška prilikom manuskriptne predaje Svetonijeva djela (v. M. Wlassak, *Römische Prozessgesetze*, Leipzig, I, 1888, str. 176; Rotondi, *Leges*, str. 449; Girard, *Les leges*, str. 317, bilj. 1; *contra* Mommsen, *Röm. Staatsrecht*, III, str. 537; A. Premerstein, *Die fünf neugefundenen Edikte des Augustus aus Kyrene*, ZSS, 48, str. 451-2). V također *Edicta Aug. ad Cyrenenses*, I, redak 16. Minimalnu starost od 20 godina koju navodi Kalistrat u odlomku *lib. primo Edicti monitorii* (D. 4,8,41), M. Voigt (*Über die leges Iuliae iudicioruprivorum und publicorum*, Peizig, 1893, str. 517 bilj. 4, str. 524 bilj. 2) drži vjerojatno propisanom u *lex Iulia de iudiciis privatis*, s obzirom na to da suci u građanskim parnicama nisu uzimani iz *decuria*, već su ih običavale predlagati same stranke.

⁴⁵ V. Ulpijanov odlomak *de off. praet. tut.* sačuvan u *Fragmenta Vaticana* 197-198.

nalijska⁴⁶ te produljio vrijeme sudovanja za još trideset dana godišnje,⁴⁷ svakoj je dekuriji ipak dodijelio privilegij jednogodišnjeg (naizmjeničnog) oslobođenja od obavljanja službe kao i pravo obustavljanja uobičajenih sudbenih djelatnosti tijekom studenog i prosinca.⁴⁸ Konačno, August je jednom sucu - kockom određenom s liste sudaca predviđenih za odgovarajuću *quaestio perpetuae*⁴⁹ - zabranio da tijekom jedne godine (najvjerojatnije samo za trajanja sudskog zasjedanja) stupi u kuću bilo kojeg sudionika u kaznenom postupku.⁵⁰

Što se tiče postupovnih pravila o podizanju optužbe, *lex Iulia iudiciorum publicorum* određuje da jedna osoba može podići samo jednu optužbu, a tek iznimno – ako se radi o *suarum iniuriarium causa* – istodobno još jednu.⁵¹

---

⁴⁶ Prema Makrobijevu svjedočanstvu (*Satur.* I,10,4), August je trajanje Saturnalija - sedmodnevne narodne svetkovine koja se po završetku poljskih radova, točnije od 17. prosinca, slavila u čast boga Saturna - skratio na tri dana, za koje je vrijeme mirovala djelatnost sudova kako u građanskoj tako i u kaznenoj materiji.

⁴⁷ Prema Svetonijevu svjedočanstvu (*Aug.* 32), August je *da, međutim, ne bi koje zlodjelo ostalo nekažnjeno, ili da se kakva parnica ne bi predugo otezala, odredio ... za sudbene rasprave još trideset dana, koji su inače ispadali zbog počasnih igara.* (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 78). Budući da Svetonije govori o *maleficium i negotium*, radilo se o generalnom produljenju rada svih sudova, i to skraćivanjem trajanja igara (*honoraris ludis*), pa i spomenutih Saturnalija.

⁴⁸ U tom smislu govore Svetonijeve riječi (*Aug.* 32): *Istom kad su se mnogi izvlačili od sudačke službe, jedva je dopustio da pojedine desetine naizmjenice imaju jednogodišnje praznike i da se u mjesecu studenome i prosincu izostave uobičajene parnice.* (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 78). Glede pravno dopuštenog oslobođenja od sudačke dužnosti v. *supra*. Pokušavajući otkriti potpuni smisao Svetonijevih riječi *solitae agi res ommitterentur*, Girard (*Les leges*, str. 320 bilj. 2a), drži da se ni u kaznenim ni u građanskim predmetima tijekom studenoga i prosinca nije odvijao sudski postupak *apud iudicem*.

⁴⁹ Premda sačuvana vrela ne pružaju izravni odgovor na pitanje kako su se iz opće liste sudaca formirale posebne liste za pojedine *quaestiones perpetuae* te koliko je svaka od njih brojala sudaca, Ziegler (*Untersuchungen*, str. 13-5) pretpostavlja - pozivajući se na *Edicta Aug. ad Cyrenenses* I, redak 21 te na *Edicta Aug. de aquaed. Venefrano* redak 68, kao i na svjedočanstvo Plinija Starijeg (*Nat. hist.* 29,18) - da je August smanjio broj sudaca na početnih 50 (izabranih putem *sortitio* s opće liste sudaca), od kojih bi nakon stranačkog postupka *reiectio* (optuženik je smio odbiti trojicu sudaca, a optužitelj dvojicu) konačno za sudovanje ostalo njih 45. Uzimajući u obzir da su u Rimu za kapitalne kaznene postupke bile na raspolaganju samo dvije od ukupno četiriju dekurija (jedna je godišnje bila na odmoru, a dekurija *dvostotinara* nije bila mjerodavna za takve slučajeve), autor drži da je iz svake od tih dekurija postavljano 25 sudaca koji su činili početni broj od 50 sudaca.

⁵⁰ V. Dio. Cass. LIV,18; usp. Girard, *Les leges*, str. 315. Pozivajući se na Modestínovo svjedočanstvo iz *lib. secundo de poenis* (D. 48,14,1,4), Ziegler (*Untersuchungen*, str. 15-6) sumnja u vjerodostojnost Kasijeva izvještaja te drži vjerojatnim da se nije radilo o zabrani za djelujućeg suca, već o zabrani upućenoj sudionicima kaznenog postupka koji bi se odvijao pred njim, usp. *infra*.

⁵¹ V. Mac. *lib. secundo de publicis iudiciis* u D. 48,2,8; Pap. *lib. primo de adulteris* u D. 48,5,6,3; *Cod. Iust.* 9,1,16 (Dioklecijan i Maksimijan, u razdoblju između 286.g. i 304.g.). Glede usklađivanja Venulejeva odlomka *lib. secundo de iudiciis publicis* u D. 48,2,12,2, v. Girard, *Les leges*, str. 330; *contra* A. W. Zumpt, *Das Criminalrecht der römischen Republik*, II, Berlin, 1869, str. 47.

Pritom je određeno da svaka optužba (*libellus inscriptionis*) mora sadržavati ime počinitelja, kazneno djelo koje mu se stavlja na teret te naznaku mjesta i vremena izvršenja tog kaznenog djela.⁵² Nadalje, tim je zakonom i optužitelju i optuženiku bilo zabranjeno stupiti u sučevu kuću, jer bi time prekršili pravila *lex Iulia de ambitu*.⁵³ Prema istom zakonu osumnjičenik bi mogao prigovoriti molbi (*postulatio*) potencijalnog optužitelja za pretorovim dopuštenjem podizanja optužbe pozivajući se na činjenicu da je zbog istog kaznenog djela već bio optužen te oslobođen krivnje nakon provedenog kaznenog postupka. Primjena pravila, suvremenim rječnikom govoreći, *ne bis in idem* bila je, međutim, ograničena samo na to da se tijekom predsudskog postupka (*divinatio*) utvrdi kako oslobođenje krivnje nije bilo postignuto tajnim sporazumom prvotnog optužitelja i optuženika, točnije rečeno izvršenjem kaznenog djela *praevaricatio*.⁵⁴

Osim toga, *lex Iulia iudiciorum publicorum* regulira nekoliko pravila glede obrane. Tako je broj optuženikovih branitelja pred sudom ograničen na dvanaest *patroni*, a pritom je govornicima obrane zabranjeno - pod prijetnjom kazne *in quadruplum* - primiti bilo kakvu novčanu naknadu.⁵⁵ Nadalje, tim je zakonom oslobođenje od svjedočenja protiv optuženika dodijeljeno krvnim srođnicima do sedmog stupnja, supružnicima i najbližim tazbinskim srođnicima te osobama u patronatskom odnosu.⁵⁶ Konačno, reguliran je i procesni položaj roba optuženog zbog kapitalnog kaznenog djela: njegovo uhićenje i pritvaranje u javni zatvor propisano je samo u slučaju ako bi ostao bez obrane, točnije rečeno ako njegov gospodar ili neka druga osoba ne bi zajamčili njegov dolazak pred sud.⁵⁷

Tako definiranu organizaciju rada stalnih porotnih sudova, protiv presuda kojih nije postojalo pravo žalbe, obilježilo je, međutim, zakonski utemeljeno pravo (*calculus Minervae*) prema kojemu je August svoj glas, u slučaju osude izglasane u odgovarajućoj *quaestio* većinom od samo jednog glasa, mogao pribrojiti glasovima manjine te tako uspostavljenom ravnotežom glasova ishoditi

---

⁵² V. Paul. *lib. tertio de adulteriis* u D. 48,2,3,pr.

⁵³ Prema Modestinovu odlomku *lib. secundo de poenis* (D. 48,14,1,4), takvo ponašanje bilo je zapriječeno novčanom kaznom od 100 aurea, koja se plaćala u korist carske blagajne.

⁵⁴ V. Mac. *lib. primo publicorum iudiciorum* u D. 47,15,3,1; usp. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 501-3.

⁵⁵ Iz Askonijeva komentara (*in Scaur.* 18) Ciceronova govora u obranu E. Skaura vidi se da se broj od šestero branitelja prisutnih na tom suđenju tijekom vremena znatno povećavao, da bi tek Augustovim zakonom bio ograničen na primjerenih dvanaest. Glede zabrane za govornike obrane v. Dio. Cass. LIV,18.

⁵⁶ V. *Edicta Aug. ad Cyrenenses* V, redak 116; Paul. *lib. secundo ad leg. Iul. et Pap.* u D. 22,5,4; Paul. *lib. sing. de gradibus et adfinibus et nominibus eorum* u D. 38,10,10,pr.; Pap. *lib. primo de adulteriis* u D. 48,2,2,pr. Glede različite regulacije oslobođenja od svjedočenja prema Augustovoj *lex Iulia de vi publica et privata* v. *Coll.* 9,2,2-3; usp. *supra*.

⁵⁷ V. Pap. *lib. primo de adulteriis* u D. 48,3,2,pr.

optuženikovo oslobođenje krivnje odnosno ukidanje već donesene osude.⁵⁸ Premda se to pravo ne može smatrati izričitim i formalnim ustanovljenjem prava na *appellatio* prema kojemu bi August mogao u prizivnoj instanciji odlučivati o presudama nadležnih *quaestiones*, takav pravni učinak indirektno je omogućen upravo zbog toga što je Augustu dano ovlaštenje da na zahtjev stranke presuđuje umjesto nadležnog porotnog suda odnosno svojim glasom nametne odluku suprotnu odluci većine porotnika.⁵⁹

II. Istodobno s tako reformiranim, redovitim sustavom *quaestiones perpetuae*, August je postavio temelje drugačijeg, novog sustava kaznene represije, sustava koji se oblikovao postupno tijekom 1. st. n. e. i koji se uobičajeno označuje kao *cognitio extra ordinem*.⁶⁰ Taj se sustav razvijao izvan postupovnog i

⁵⁸ Prema svjedočanstvu Diona Kasija (LI,19,7), pravo nazvano *calculus Minervae* ili *Minervin glas*, s aluzijom na ulogu koju je imala Atena u Eshilovim Eumenidama, Oktavijanu je dano zakonom iz 30. g. pr. n. e., zakonom koji je ostao na snazi i nakon čuvene sjednice Senata, održane 26. siječnja 27. g. pr. n. e., na kojoj je on proveo svečanu restituciju *res publica in senatus populi que Romani dicionem*.

⁵⁹ Usp. Pugliese, *Linee*, str. 737; J. Kelly, *Princeps Iudex. Eine Untersuchung zur Entwicklung und zu den Grundlagen der kaiserlichen Gerichtsbarkeit*, Weimar, 1957, str. 15 i dalje; Guizzi, *Il principato tra "res publica" e potere assoluto*, Napoli, 1974, str. 116 i dalje; Santalucia, *Studi*, str. 209, bilj. 185.

⁶⁰ Na ovom je mjestu potrebno istaknuti da termin *extra ordinem* ima prije svega postupovno značenje i odnosi se na suđenje bez primjene zakonskih propisa ili pretorskih tradicionalnih pravila odnosno na temelju postupka koji njima nije bio predviđen. U tom smislu svjedoče brojni odlomci sačuvani u Digestama: *qui extra ordinem cognoscunt* (Ulp. D. 48,19,1,3); *qui extra ordinem de crimine cognoscit* (Ulp. D. 19,13); *Qui hodie... extra ordinem cognoscunt* (Mac. D. 48,16,15,1). Upravo otuda potječe, s jedne strane, uobičajeni termin *cognitio extra ordinem*, termin kojim se označuje, više prema romanističkoj tradiciji nego prema autentičnim rimskim vrelima, *nova procedura* (ili bolje rečeno ukupnost novih procedura bitnih zajedničkih karakteristika) koja se početkom principata počela primjenjivati u Rimu i u Italiji povezano sa stvaranjem novih sudbenih organa (senatorski i carski tribunal te tribunali *praefectus Urbi*, *praefectus pretorio*, *praefectus annonae* i *praefectus vigilum*), pri čemu se pod izrazom *cognitio* razumjela djelatnost izravnog "upoznavanja" odnosno ispitivanja optužbe kao i konačnog suđenja, djelatnost koju je mogao obavljati kako princeps osobno tako i pojedinačni carski funkcionari, redovito uz pomoć savjetodavnog tijela (*consilium* ili *adsessores*), a, s druge strane, ideja o *ordo iudiciorum* kao redovitom postupovnom sustavu reguliranom Augustovom *lex Iulia iudiciorum publicorum*, ideja koja je bila zastupljena u Paulovu odlomku (D. 48,1,8) koji, budući da govori o *ordo exercendorum publicorum capitalium*, pruža malu, ali ne i irelevantnu tekstualnu osnovu. Međutim, dodatak *extra ordinem*, više nego sa samim postupkom, u pravilu kaznenim, bio je u spisima klasičnih pravnika povezan s pojmovima *animadvertere*, *coerceri*, *cogi*, *compelli*, *damnari*, *plecti*, *puniri* kako bi se istaknulo da su načini kažnjavanja kao i vrste kazni navedeni u pojedinom odlomku sasvim različiti od onih zapriječenih pojedinačnim zakonima o ustanovljivanju *iudicia publica* i odnosnih *quaestiones perpetuae* iz republikanskog razdoblja te da kao takvi karakteriziraju novi sustav koji je rođen s nastankom principata odnosno novih sudbenih organa. O značenju termina *cognitio extra ordinem* kao i o prethodnicama tzv. *nove procedure*,

materijalnog sustava *ordo iudiciorum publicorum* te odvijao neovisno o formalnopravnim zaprekama i ograničenjima redovite sudske nadležnosti *quaestiones perpetuae*. Temelji koje je postavio August - premda oni još nisu bili institucionalizirani - odnosili su se na uvođenje novih kaznenih sudova, točnije na princepsovu osobnu kaznenu sudbenost, s jedne strane, i na kaznenu sudbenost Senata pod predsjedanjem konzula, s druge.

O pravnoj utemeljenosti sudbene nadležnosti princepsa u romanističkoj literaturi postoje različita mišljenja. Neki autori priklanjaju se pretpostavci prema kojoj se sudbena vlast princepsa temeljila na magistratskoj ovlasti predviđenoj već republikanskim poretkom ili na diskrecijskoj klauzuli sadržanoj u *lex de imperio*.⁶¹ Većina romanista tu nadležnost ipak povezuje s podatkom koji prenosi Dion Kasije (LI,19,7), a prema kojemu je Oktavijanu već 30.g.pr.n.e. plebiscitom dano pravo *εκκλητον δικάζειν*, tj. pravo da na temelju zahtjeva stranke presuđuje umjesto formalnopravnog nadležnog sudbenog organa.⁶² To pravo potvrđeno je svjedočanstvom tog grčkog povjesničara (LVI,24,5b; 7) o epizodi

---

usp. M. Lauria, "Accusati - Inquisitio". *Ordo - cognitio extra ordinem - cognitio: rapporti ed influenze reciproche*, Atti dell'Accademia di scienze morali e politiche della Società Reale di Napoli, 56/1934, str. 304-320; Brasiello, *La repressione*, str. 189; G. I. Luzzatto, *In tema di origine nel processo "extra ordinem"*, u: Studi in onore di Edoardo Volterra, vol. II, Milano, 1971, str. 665-757, posebice str. 672 i bilj. 16; R. Orestano, *La "cognitio extra ordinem": una chimera*, SDHI, 46/1980, str. 236-47; Pugliese, *Linee*, str. 739 i bilj. 33; C. Venturini, *Quaestio extra ordinem*, SDHI, 53/1987, str. 74-110.

⁶¹ U tom smislu J. Lengle (*Römisches Strafrecht bei Cicero und den Historikern*, Leipzig-Berlin, 1934, str. 73-5; slično, v. Lauria, "Accusatio - Inquisitio", str. 317-8) drži da je carska sudbenost već od 23. g.pr.n.e., sukladno ustavno-pravnom razvitku Augustove monarhističke vlasti, počivala na prokonzularnom *imperium maius* (vremenski ograničeno, ali stalno obavljano pravo nad svim provincijama, uključujući i senatorske) i na *tribunicia potestas* (doživotna i potpuna vlast rimskog magistrata, uključujući i sudbenu vlast koja nije bila podložna prizivu), ovlastima koje su se međusobno nadopunjivale te tako omogućile da se carska sudbenost iskaže u sve većem opsegu i raznolikosti. Odbacujući opisani temelj princepsove sudbenosti, Giuffrè (*La "repressione criminale"*, str. 118) pretpostavlja da se na navedene pravne činjenice pozivalo tek *a posteriori* kako bi se zadovoljili formalistički zahtjevi "opreznosti" onih koji se služe zakonitim sredstvima. Potrebno je istaknuti da u navedenu grupu romanista ulaze autori poput Karlowa, De Francisci i De Martino, detaljnije v. Santalucia, *Studi*, str. 211-2 i bilj. 189.

⁶² Tako Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 260, bilj. 2; Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 783; Pugliese, *Linee*, str. 736-7. Prema Jonesovu mišljenju (*The Criminal*, str. 93-4), sudbena nadležnost princepsa proizlazila bi iz jedne klauzule *lex Iulia de vi publica* odnosno iz odgovarajućeg zakonodavstva koje je davalo ovlast odnosno odobrenje *iudicii publici exercitio* princepsu, njegovim delegatima kao i konzulima da izvršavaju kapitalnu sudbenost koja ne bi bila podložna prizivu. U prilog svome mišljenju, prema kojemu bi svi poznati postupci vođeni pred *caem* kao i pred Senatom zapravo bili vođeni u povodu *crimina iudiciorum publicorum*, autor navodi Papinijanov odlomak (D. 1,21,1.pr.) u kojemu se u tom smislu govori o posebnoj ovlasti, danoj putem zakona, senatskog mišljenja ili carske konstitucije, sudovanja u povodu slučajeva (poput preljuba) koji potpadaju pod *leges iudiciorum publicorum*.

u kojoj je optužitelj, radi izbjegavanja kaznene sudbenosti odnosno eventualne pristranosti nadležne *quaestio*, tražio od Augusta da, u povodu postupka zbog ubojstva pokrenutog (10.g.n.e.) protiv jednog kvestora kojega je trebao braniti Germanik, Livijin utjecajni unuk, donese odluku na svom sudu.⁶³ U tom smislu govori i Svetonijevo svjedočanstvo (*Aug.* 33,3) o dvjema epizodama u kojima je August, na temelju *appellationes* shvaćenih u značenju traženja princepsove presude, sudjelovao u ulozi predsjedatelja sudbenog organa te izmijenio uobičajena pravila kaznenog postupka primjenjivana pred *quaestiones perpetuae*. Na taj način u povodu *parricidium* samostalno je poduzeo ispitivanje (*cognitio*) optuženoga s namjerom da sugestivnim pitanjem - *Certe patrem tuum non occidisti?* - izbjegne nametanje drevne i okrutne *poena cullei* u slučaju poricanja,⁶⁴ a u povodu krivotvorenja oporuke sucima-porotnicima prilikom je glasanja predao, osim glasačke pločice namijenjene osudi kao i one namijenjene oslobođenju od krivnje, i treću vrstu glasačke pločice kojom bi oni mogli odlučiti o oprost za optuženika kojemu se dokaže da je pod utjecajem zablude ili prijevare počinio predmetno kazneno djelo.⁶⁵

Osim navedenih slučajeva koji potvrđuju Augustovu kazneno-sudbenu intervenciju u povodu kaznenih djela općeg karaktera glede kojih nije imao neposrednog osobnog interesa, treba spomenuti još dva različita pojavna oblika njegove osobne intervencije na području onovremene kaznene sudbenosti. Jedan je oblik predstavljao njegov kućni tribunal (*iudicium domesticum*) koji je funkcionirao analogno redovitom javnom kaznenom sudu, a optužbe pred njim bile su oblikovane i kazne izricane sukladno mjerodavnom kaznenom zakonu. Tako je August, postavši *pater patriae* kojeg potiču moralni imperativi tog položaja, pred kućni tribunal 2.g.pr.n.e. izveo svoju kćer Juliju (ženu Tiberiju) i vodeće

---

⁶³ Premda je August, najvjerojatnije zbog bojazni od političkih i drugih posljedica oslobađajuće presude, odbio optužiteljev zahtjev, Bauman (*Crime*, str. 57) smatra da sama činjenica što je takav zahtjev podnesen svjedoči o Augustovoj reputaciji nepristranosti.

⁶⁴ V. Svet. *Aug.* 33,1; usporedi Senekin opis (*De clem.* 1,15,1-7) slučaja mladog *Tarius*a koji je kovao zavjeru protiv vlastita oca: naime, prilikom suđenja pred kućnim tribunalom otac je pozvao i samog Augusta, koji je za mladića umjesto okrutne *poena cullei* predložio progonstvo u *Massilia*.

⁶⁵ Prema Svetonijevim riječima (*Aug.* 33,2), optuženi su bili svjedoci koji su, potpisavši krivotvorenu oporuku, trebali biti kapitalno kažnjeni prema Sulinoj *lex Cornelia testamentaria nummaria* (81.g.pr.n.e.). Upravo u opisanim slučajevima Augustova upletanja u redovito odvijanje kaznene sudbenosti Bauman (*Crime*, str. 56-7) vidi izraz princepsove *humanitas* i nepristranosti, naglašavajući pritom kako navedena upletanja ne samo da nisu izazvala nepovoljne komentare antičkih pisaca već da su bila određeni doprinos rimskoj kaznenopravnoj teoriji. Štoviše, na temelju Kvintilijanova svjedočanstva (*Inst. Orat.* 7,17-18), prema kojemu je već u njegovo doba oprost bio prerogativ cara ili Senata, isti autor (*The Resumé of Legislation in Suetonius*, ZSS, 99/1982, str. 87-8) pretpostavlja da je upravo augustovski *exemplum* bio izvorom takvog kaznenopostupnog pravila.

slobodoumnike njezina kruga optuživši ih za preljub prema propisima vlastite *lex Iulia de adulteriis coercendis*. Premda je većina optuženika, uključujući i samu Juliju, bila osuđena relegacijom na otoke sukladno tom zakonu, *Iullus Antonius* (sin Marka Antonija i muž Augustove nećakinje) bio je ocijenjen kao politički neprijatelj te optužen i osuđen kapitalnom kaznom propisanom Augustovom *lex Iulia maiestatis*, pri čemu mu je bila dopuštena - prvi put u rimskoj kaznenopravnoj povijesti - sloboda odabira načina usmrćenja (*liberum mortis arbitrium*) kako bi izbjegao sramotu javnog izvršenja smrtno kazne.⁶⁶ Budući da je Julijina kći Vipsanija Julija pošla majčnim stopama te kao žena L. Emilija Lepida počinila preljub s D. Junijem Silanom, August je već 8.g.n.e. ponovo sazvao svoj kućni tribunal. Premda je unuku Juliju osudio relegacijom na otok, njezina ljubavnika nije kaznio tom *poena legis*, već privatnopravnim sredstvom gubitka careva prijateljstva (*renuntiatio amicitiae*) koje nije utjecalo ni na njegovu građanskopravnu sposobnost ni na njegovo pravo ostanka u Rimu.⁶⁷

---

⁶⁶ Prema Svetonijevu svjedočanstvu (*Aug.* 65; *Tib.* 11; 50; usp. *Dio. Cass.* LV,10; *Sen. De ben.* 6,32), August je bio duboko posramljen kćerinim ustrajnim razvratnim i preljubničkim ponašanjem te ne samo da ju je prognao na otok Pandatariju (u Etrurskom moru, uz obalu Kampanije) već joj je uskratio uživanje vina i bilo kakvu udobnost te zabranio da k njoj itko dolazi bez njegova dopuštenja. Iako ju je nakon pet godina premjestio na kopno (prema Tacitovim riječima /*Ann.* 1,53/ u grad *Regium* koji se nalazio na jugu Italije, nasuprot Mesane) te donekle ublažio njezin položaj, nikada nije popustio upornim molbama rimskog naroda glede njezina pomilovanja (umrla je, 14.g.n.e, u siromaštvu i nakon duge bolesti; v. *Tac. Ann.* 1,53). Među Julijinim ljubavnicima spominju se ne samo Jul Antonije, koji je neposredno nakon suđenja izvršio samoubojstvo u Rimu (v. *Tac. Ann.* 1,10), i Sempronije Grakho, koji je bio relegiran na afrički otok Cercinu te nakon četrnaestogodišnjeg progonstva ubijen prema Tiberijevu nalogu (v. *Tac. Ann.* 1,53), već i uglednici poput Kvinkcija Krispina, Apija Klaudija Pulhera, Kornelija Scipiona i drugih. Premda su ostali članovi Julijinog kruga bili optuženi pred mjerodavnom *quaestio de adulteriis*, a sudionici u početnim aktivnostima tog kruga zbog petogodišnje zastare oslobođeni krivnje za preljub, Tacit (*Ann.* 3,24,2-3) svjedoči o oštini onovremenog stava prema Augustovu kažnjavanju: *Koliko god je božanski August imao uspeha i sreće u državnim poslovima toliko je bio nesrećan u privatnom životu zbog svoje bestidne kćeri i unuke, koje je prognao iz Rima, a njihove ljubavnike kaznio smrću ili progonstvom. Kvalifikujući toliko raširene nedozvoljene odnose između muškaraca i žena kao povredu religije i uvredu veličanstva, on je daleko prekoračio blage zakone naših starih o tome, pa i svoje spostvene.* (cit. prema: Kornelije Tacit, *Anali*, Beograd, 1970, str. 119). Seneka (*De clem.* 1,10,3) samo na prvi pogled prihvaća opisano kažnjavanje: naime, svoj istančani sarkazam izražava naglašavanjem da August optuženike nije usmrtio, već ih je, zbog njihove osobne sigurnosti, prognao te im dao čak i putne isprave (usp. *Vell. Pat.* 2,100,5). Detaljni opis tog slučaja v. Bauman, *The Crimen*, str. 198-242.

⁶⁷ Prema Tacitovu je svjedočanstvu (*Ann.* 4,71) Vipsanija Julija bila relegirana na otok Trimer, u blizini apulijske obale, gdje je nakon dvadesetogodišnjeg progonstva i umrla. Decim Junije Silan samovoljno je napustio Rim, da bi tek 20.g.n.e. - za Tiberijeve vladavine - uputio molbu Senatu i caru za dopuštenje povratka. Premda je Tiberije, prema Tacitovim riječima (*Ann.* 3,24), pred cjelokupnim Senatom izrazio radost zbog Silanova (pravno dopuštenog) povratka, naglasio je da svoja osjećanja prema njemu neće promijeniti jednako kao ni prekršiti Augustovu volju. Usp. *Svet. Aug.* 65; *Juv.* 6, 158.

Konačno, drugi oblik Augustova upletanja u kaznenu sudbenost činile su njegove intervencije provedene - kako u okviru vlastitog suda tako i putem indirektnog utjecaja na rad stalnih porotnih sudova – radi suzbijanja povreda princepsa kao javne osobe, povreda počinjenih prvenstveno putem urota. Tako je August u povodu urote koju je 10. ili 8. g.pr.n.e. počinio *Cn. Cornelius Cinna* (Pompejev unuk) proveo osobnu *cognitio*. Premda je već bio sazvaio svoj *consilium* da zasjeda s njim prilikom suđenja urotnicima, odlučuje se posavjetovati s Livijom koja mu, iznoseći primjer liječnika koji u slučaju nedjelotvornosti uobičajenih lijekova poseže za suprotnim, sugerira primjenu blagih (ne strogih) sankcija. Procjenjujući kojim će sredstvom najefikasnije zaštititi *utilitas publica* ali i vlastitu reputaciju, August - suprotno mjerodavnim (pa i vlastitim) zakonskim propisima - oslobađa osumnjičenike, a glavnom urotniku Cini upućuje tek dugu moralnu prodiku kao jedinu stvarno nametnutu *poena*.⁶⁸ Ne manje učinkovito, premda indirektno, intervenirao je August u povodu urote *Caepio-Murena* otkrivene 22.g.pr.n.e. Optužnice protiv urotnika bile su podignute pred mjerodavnom *quaestio de maiestatis*, ali se optuženici nisu pojavili pred sudom te su bili proglašeni krivima *in absentia*, uz izricanje zakonski propisane *interdictio aqua et igni*. Augustova intervencija - motivirana *utilitas publica* (ne princepsovom ljutnjom) - manifestirala se u činjenici da je on, s obzirom na to da su osuđenici zakasnili otići u dobrovoljni egzil, poslao progonitelje koji su ih uhvatili te usmrtili u Italiji.⁶⁹ Nadalje, što se tiče ostalih slučajeva Augustove osobne *cognitio*, treba spomenuti dva slučaja *crimen maiestatis* počinjena verbalnom uvredom princepsa u povodu kojih je on dvojicu manje poznatih plebejaca kaznio blaže negoli je to bilo propisano njegovom *lex Iulia maiestatis* - Junija Novata samo novčanom kaznom, premda je on u ime mladog Agripe napisao vrlo uvredljivo pismo protiv njega, a Kasija Patavinca blagim progonom zbog toga što je za punim stolom uzvanika glasno izjavio da ima veliku želju i srčanost ubiti cara.⁷⁰ Osim toga, treba se prisjetiti i osude pjesnika Ovidija i

---

⁶⁸ U pogledu datuma i mjesta izvršenja urote razlikuju se svjedočanstva Seneka i Diona Kasija: prvi urotu datira u Augustove četrdesete godine života te smješta u Galiju (*De clem.* 1,9,2-12), a drugi polazi od 4.g.n.e. i grada Rima (Dio. Cass. LV,14,1-22,2); usp. W. Speyer, *Zur Verschwörung des Cn. Cornelius Cinna*, u: *Rheinisches Museum*, 99/1956, str. 277-84; W. Kunkel, *Kleine Schriften*, Weimar, 1974, str. 181-3.

⁶⁹ V. Dio. Cass. LIV,3,5-6; Vell. Pat. 2,91,2; Strab. 14,5,4, Macr. *Sat.* 1,11,21. Glede suđenja odnosno osude *in absentia*, valja spomenuti onu izrečenu već Cezarovim ubojicama (43.g.pr.n.e.) na temelju *lex Pedia de interfectoibus Caesaris*, v. *supra*; glede kritike Augustova osvetničkog i osvajačkog ponašanja v. Tac. *Ann.* 1,10,2.

⁷⁰ Prema Svetonijevim riječima (*Aug.* 51), o *njegovoj blagosti i prijaznosti*, osim tih slučajeva, svjedoči i onaj Emilija Elijana iz Kordobe o zlodjelima kojeg se pred Augustom vodila *sudbena istraga*, ali mu se predbacivalo ponajviše to što se *neprestano nepovoljno izjavljuje o caru* (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 89). August se, međutim, vrlo uzbuđeno obratio optužitelju tražeći dokaze o tome, a potom jednostavno obustavio svako daljnje postupanje. Usp. *supra*.

njegove elegije *Tristia* (2,131-132) iz koje saznajemo da protiv njega nije bila donesena presuda u redovitom sudskom postupku a niti bilo kakva senatorska odluka, već da ga je August - zbog prijestupa koji se prema njegovu šturom opisu sastojao u *error* odnosno ludosti - svojim ediktom kao općeobvezatnim propisom, pozivajući se na *mores maiorum*, zauvijek prognao u Tomis, na krajnju granicu Carstva, kako bi uspostavio red te mirom ponovo osigurao slobodu odnosno političku sigurnost vlastitoj vladavini.⁷¹

Konačno, suvremena romanistička istraživanja povijesno-pravnih vrela upućuju na zaključak da su se temelj kao i ustavno-političko opravdanje sudbene vlasti princepsa nalazili u njegovu političko-vojnom autoritetu odnosno u njegovoj *auctoritas*, vlasti koju je August uspio osvojiti, održati te prenijeti na Tiberija i kasnije careve julijevsko-kladijevske dinastije.⁷² Stoga bismo, sukladno izloženom, s pravom mogli ustvrditi da je već od Augustova doba princeps u svoje ruke počeo preuzimati te direktno i samostalno provoditi kaznenu sudbenost prvog stupnja kao ovlast koja će, zajedno s carevom prizivnom sudbenošću (*appellatio ad Caesarem*) te njegovim pravom delegiranja vlastite kaznene sudbenosti podređenim državnim službenicima (za grad Rim i Italiju to su bila četiri prefekta - *Urbi, pretorio, annonae* i *vigilum*, a za carske provincije *legati Augusti pro praetore* odnosno *procuratores* za senatorske⁷³) ili *ad hoc*

---

⁷¹ Usp. E. L. Grasmück, *Exilium. Untersuchungen zur Verbanung in der Antike*, Paderborn-München-Wien-Zürich, 1978, str. 135-7. U ovom kontekstu treba spomenuti da se u drugom Cirenskom ediktu (reci 51-55) opisuje postupak zbog uvrede veličanstva koji se pred Augustom vodio protiv Aula Stlacija Maksima, postupak koji je potvrdio Lengeleove (*Röm. Strafrecht*, str. 76) tvrdnje da je August osobnu *cognitio* provodio ne samo u Rimu nego i izvan Rima.

⁷² Uspoređujući ovlasti republikanskih magistrata ovlaštenih za autonomno izricanje kazni s ovlastima organa koji su u razdoblju principata sudili *extra ordinem*, Pugliese je (*Linee*, str. 741-4) nastojao pokazati da se bitna razlika među njima sastoji upravo u utemeljenosti tih ovlasti, naglašavajući pritom da se ovlasti princepsa, posebice one na području kaznene sudbenosti, ne mogu svesti na modele i dimenzije republikanskih magistrata jer je riječ o potpuno novoj vlasti koja je nastala kao posljedica Augustove reforme iz 23.g.pr.n.e. (v. *Res. gest.*, c. 34,3), koja je vlast bila osnova na kojoj su se temeljile ovlasti svih ostalih sudbenih organa *extra ordinem*, uključujući i Senat. Smatrajući navedeno mišljenje najprikladnijim, Santalucia mu (*Studi*, str. 212 i bilj. 190) približuje recentnu tezu o protupravnom prisvajanju vlasti koje je tijekom principata legalizirano.

⁷³ Za vrijeme Augusta, pa i Tiberija, kaznena sudbenost *praefectus Urbi* - carskog službenika biranog iz redova bivših konzula - bila je ograničena na poslove održavanja reda i sigurnosti u gradu Rimu (nadgledanje javnih okupljanja, održavanje reda u cirkusima, kazalištima te na brojnim gradskim trgovima) odnosno na slučajeve povezane s njihovom izvornom policijskom aktivnošću. U tom smislu svjedoče Tacitovi odlomci (*Ann.* 6,11; 14,41; *Hist.* 2,63) u kojima on tek usputno spominje prefekta grada, ističući da je za vrijeme Augusta njegova dužnost bila ... *da drži u podčinjenosti robove i buntovne građane koji su se u svojoj odvažnosti bojali jedino sile*. (cit. prema: Tacit, *Anali*, str. 214). O pravno-političkom temelju kaznene sudbenosti gradskog prefekta, usp. Mommsen, *Röm. Staatsrecht*, II, str. 968, 1059-64; J. Bleicken, *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechts im frühen Prinzipat*, Abhandlungen

imenovanim sucima-istražiteljima (*iudices dati*), činiti tri stupa careve kaznene sudbenosti u kasnijem razdoblju principata. A progresivni razvoj tako profilirane careve kaznene sudbenosti kao i afirmacija carskog suda kao najvišeg suda Carstva započet će tijekom Klaudijeve, potpuno centralizirane i samovoljne, vladavine (41.-54.g.n.e.)⁷⁴ te izlazi iz okvira ovog rada.⁷⁵

III. Kaznena sudbenost Senata, tijekom Augustova je razdoblja bila ograničena na *crimen maiestatis* i *crimen repetundarum*. Pritom je ona bila izvučena iz princepsovih sudbenih ovlasti koje je August - upravo u povodu suzbijanja navedenih kaznenih djela, točnije rečeno težnje za eliminacijom protivničkih političkih grupacija - ustupio Senatu kako bi ne samo otklonio svekoliku krutost *ordo iudiciorum publicorum* već i bez preuzimanja neposredne odgovornosti glede odlučivanja očuvao privid republikanskog poretka a istodobno učvrstio svoju političku (sve)vlast. S tim je u vezi općeprihvaćeno mišljenje koje, napustivši traganje za kasnorepublikanskim presedanima (senatsko utemeljenje *quaestiones extraordinariae*, objavljivanje prijekog suda putem *senatus consultum ultimum*, proglašavanje kao *hostis publicus* rimskih građana optuženih za napad na državnu sigurnost),⁷⁶ porijeklo i utemeljenost kaznene sudbenosti Senata

---

der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, 3. Folge Nr. 53, Göttingen, 1962, str. 116; Kunkel, *J. Bleicken*, str. 372-3; Jones, *The Criminal*, str. 93; F. M. de Robertis, *La repressione penale nella circoscrizione dell'Urbe (il praefectus Urbi e le autorità concorrenti)*, u: *Scritti varii di diritto romano*, vol. III: *Diritto penale*, Bari, 1987, str. 39-49, 52-4; o načinu provedbe njegove *cognitio extra ordinem* v. Lengle, *Röm. Strafrecht*, str. 81-2; A. A. Schiller, *The Jurist and the Praefects of Rome*, RIDA, 3/1949, str. 323-59; Jones, *op. cit.*, str. 96-7; Bauman, *Crime*, str. 100-6. Glede kaznene sudbenosti ostalih carskih službenika tijekom principata v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 212-9.

⁷⁴ O povećanoj aktivnosti carskog suda za vrijeme Klaudija izričito svjedoči Svetonije (*Claud.* 14-15; 33) koji kaže da je car sudačku dužnost obavljao, i kao konzul i izvan te službe, veoma revno, dapače i na godišnjice svoje i svojih, a katkada i na blagdane od davnine i na nesretne dane. (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 201), naglašavajući da se pritom nije pridržavao zakonskih propisa, već potrebe za pravednošću, shvaćene sukladno vlastitom trenutačnom raspoloženju - ...*sad je bio obziran i oštroman, sad nepromišljen i nagao, a katkada neukusan i gotovo budalast.* (cit. *ibid.*). Slično tome svjedoči i Tacit (*Ann.* 11,5; 13,4) kada kaže, s jedne strane, da je Klaudije, otvarajući vrata zloporabama, *preuzeo na sebe sve prerogative zakona, sve dužnosti magistrata...* (cit. prema: Tacit, *Anali*, str. 244), a s druge strane da je Neron, neposredno poslije njegove smrti, pred Senatom obećao *da neće on biti sudija u svemu...* (cit. *ibid.*, str. 302). V. također Tac. *Ann.* 11,2-3; 12,41; 12,52; 16,14. Usp. Lengle, *Röm. Strafrecht*, str. 78-9; v. kritičku recenziju W. Kunkela, *Jochen Bleicken: Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechts im frühen Prinzipat.* (Göttingen, 1962, 198 str.), ZSS, 81/1964, str. 371; Bauman, *Crime*, str. 65, 70-6.

⁷⁵ V. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 208-12.

⁷⁶ Dogmatsko obrazloženje nastanka senatske kaznene sudbenosti u starijoj romanističkoj znanosti pruža u prvom redu Bleicken (*Senatsgericht*, str. 17-29) koji drži da je senatski postupak proglašenja *hostis* bio pravna osnova senatskog suda u razdoblju principata te da je Senat, s

vidi upravo u delegiranju dijela princepsovih ovlaštenja, izvršenom aktom izričitog ili prešutnog pristanka. Naime, u takvom se delegiranju sudbenih ovlasti uočava kako politička mjera putem koje je princeps Senatu kompenzirao bitno smanjenje njegovih upravnih funkcija a sebi osigurao političku prevlast, tako i pravna mjera putem koje je princeps nastojao uvesti fleksibilniji kazneno-sudski postupak, koji bi omogućio gonjenje kažnjivih ponašanja koja nisu bila predmetom *quaestiones perpetuae*, zatim vođenje postupka protiv više optuženika ili u povodu više inkriminacija, kao i ublažavanje ili pooštavanje fiksno propisanih zakonskih kazni.⁷⁷ Pridodamo li navedenom s jedne strane princepsovu *tribunicia potestas*, ovlast sazivanja, predsjedavanja i diskutiranja pred Senatom, na koji je način mogao onemogućiti prihvaćanje optužbe ili izricanje presude,⁷⁸ a s druge strane njegovo pravo da u svojstvu *princeps senatus* prvi izriče svoje

---

obzirom na činjenicu da je pojam *hostis* bio supsumiran sadržajem *crimen maiestatis*, mogao preuzeti kaznenu sudbenost u odnosu na bilo koje činjenično stanje koje bi činilo uvredu veličanstva. Slično mišljenje zastupa i Lengle (*Röm. Strafrecht*, str. 57-62) koji postojanje konzulsko-senatorskog kaznenog suda nalazi već u kasnoj republici (najstarijim primjerom smatra bakanalijski postupak iz 186.g.pr.n.e., a potom navodi slučajeve *senatus consultum ultimum* usmjerene protiv G. Grakha, L. Apuleja Saturnina, Katilininih urotnika), a njegovo porijeklo vidi u neograničenoj kapitalnoj kaznenoj vlasti najviših magistrata, posebice konzula, koja se provodila u okviru njihove *coercitio*, naglašavajući da je tako utemeljeni sud ponovo oživio u principatu kad je demokracija definitivno prevladana a provokacijsko pravo postalo bespredmetno. Među suvremenim romanistima Bleickenovo mišljenje podržava Pesch (*De perduellione*, str. 241-7), koji smatra da Senat porijeklo svoje sudbenosti vuče iz vlastite tradicije (ne iz dodijeljenih mu ovlasti) odnosno iz senatorske zakonodavne ovlasti koja mu je početkom principata pružila pravnu mogućnost primjene (prema slobodnoj prosudbi) postojećih kaznenih zakona kao i mogućnost da se putem *senatus consultum Calvisianum* proglasi nadležnim sudom, s jedne strane, a iz ovlasti proglašavanja nepoćudnih rimskih građana za *hostis publicus*, ovlasti koja je bila odraz i senatorske *auctoritas* (kao osnovne konstante senatorskog samorazumijevanja) i njegova *imperium* (kao temelja drevne senatorske funkcije državnog čuvara), s druge.

⁷⁷ Među suvremenim romanistima koji zastupaju takvo mišljenje najprije treba spomenuti W. Kunkela (*Besprechung: Bleicken, Senatsgericht und Kaisergericht*, u: *Kleine Schriften*, Weimar, 1974, str. 325-42; *Über die Entstehung des Senatsgericht*, u: *Kleine Schriften*, Weimar, 1974, str. 267-323) koji je najžešće kritizirao Bleickenovo mišljenje o porijeklu senatorske kaznene sudbenosti. On, naime, smatra da senatorski postupak donošenja *hostis* proglosa - uvijek se odvijao u odsutnosti osobe na koju se odnosio - nije bio akt kaznenog pravosuđenja jer proglašenje krivnje nije uslijedilo na temelju redovitog kaznenog postupka odnosno provedene rasprave u kojoj bi se optuženik mogao braniti protiv izrečenih optužbi. A razloge uvođenja senatorske kaznene sudbenosti, koja je od početka principata bila *ex auctoritate principis*, autor nalazi kako u izbjegavanju javnosti, neželjene ponajprije za princepsa a potom i za same senatore, tako i u potrebi zamjene stalnih porotnih sudova odnosno u uklanjanju dugotrajnosti i tromosti postupka kao i njihove vezanosti za postojeće kaznene zakone, a posebice za propisani sustav kazni. V. također F. De Marini Avonzo, *Il Senato Romano nella repressione penale*, Torino, 1977, str. 113-23; Pugliese, *Linee*, str. 742 i bilj. 41; Santalucia, *Studi*, str. 218-20 i bilj. 212 s popisom ostale literature.

⁷⁸ V. Tac. *Ann.* 1,73; 3,70; 4,30; 13,43; 14,48.

mišljenje, na koji je način *de facto* uvjetovao odluku *patres*,⁷⁹ jasnim proizlazi da je princeps imao mogućnost odlučujuće intervencije u svakoj fazi senatske *cognitio* odnosno stvarnog podčinjavanja Senata vlastitim ustavno-političkim pretenzijama.

U tom pogledu vjerodostojnima se smatraju povijesno-pravna svjedočanstva koja se odnose na kaznene postupke koji su u povodu uvrede veličanstva bili pokrenuti pred Senatom, tijekom posljednjih godina Augustova vladanja, protiv govornika Kasija Severa i protiv prokonzula Azije L. Valerija Mesale Volsa. Prema Tacitovu svjedočanstvu (*Ann.* 1,72; 4,21), August je, 8. g.n.e., pred Senatom protiv Kasija Severa⁸⁰ podigao optužnicu na temelju *lex Iulia maiestatis*

---

⁷⁹ U tom smislu najjasnije svjedočanstvo pruža Tacit (*Ann.* 1,74) kada, opisujući kazneni postupak pokrenut 15.g.n.e. protiv bitinijskog pretora Marcela u povodu *crimen maiestatis*, citira gnjevno Gn. Kalpurnija Pizona koji se obraća Tiberiju (inače redovito prisutnom suđenjima u Senatu, v. također *Ann.* 1,75; Svet. *Tib.* 33) sljedećim riječima: *Koji ćeš po redu glasati, Cezare? Ako budeš prvi glasao, znaću po kome ću se ravnati. Ako budeš posljednji, bojim se da ću se, iz neznanja, razići s tobom u mišljenju.* (cit. prema Tacit, *Anali*, str. 50); usp. De Marini Avonzo, *Il Senato*, str. 122; Bauman, *Crime*, str. 57-8.

⁸⁰ Što se tiče samog Kasija Severa, treba naglasiti da je taj agresivni čovjek, impozantne tjelesne građe poput gladijatora, skromnog porijekla i prijekornog ponašanja, bio velik govornik te učitelj samog Tacita. Prema Tacitovu mišljenju (*Dial. de orat.* 16-23), njemu dugujemo prevladavanje klasične, ciceronske elokvencije te razvoj novog pravca tzv. govorničke dekadencije, govorništva neopterećenog konvencijama, agilnijeg i snažnijeg. Snaga Severova govora, bogatog improviziranim duhovitim dosjetkama i igrom riječima, često se pretvarala u uvredljive napade na sugovornike te su njegovi najpoznatiji, fragmentarno sačuvani, govori bili usmjereni na optuživanje *illustres*, u prvom redu Augustovih prijatelja. Tako je, prema Svetonijevu svjedočanstvu (*Aug.* 56), poznato da je Kasije Sever pred Senatom optužio za trovanje Lucija Nonija Asprenata, plemića kojeg plemstvo nije imalo dalekosežne korijene te bliskog Augustova prijatelja kojemu je princeps pomogao na indirektan način sjedeći nekoliko sati na optuženičkoj klupi, ... *ali je šutio te nije dao ni pohvalno svjedočanstvo za optuženoga.* (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 91). Osim tog slučaja Svetonije svjedoči (*Vit.* 2) o zlobnom duhu Kasija Severa koji se, raspravljajući o porijeklu Publija Vitelija, rimskog viteza i upravitelja te Augustova prijatelja, suprotstavlja mišljenju koje je o rodu Vitelijevaca iznio Kvint Elogije, koji je u svom spisu tvrdio da on potječe od Fauna, kralja Aborigina, i Vitelije, štovane kao božice, te da su oni bili prvi stanovnici i vladari Lacija, govoreći da je Publijev djed bio slobodnjak, po zanimanju postolar-krpar, da mu je otac stekao znatni imetak preprodavanjem zaplijenjenih dobara i utjerivanjem državnih dugova, te ... *zatim da se oženio jednom prostitutkom, kćerkom nekog Antioha pekara, s kojom je imao sina koji je postao rimski vitez.* (cit. prema: *ibid.*, str. 276). Stoga De Marini Avonzo (*Il Senato*, str. 124-6) drži da su navedeni napadi usmjereni prema uglednim pripadnicima aristokracije te Augustovim prijateljima, kojih naklonost on želi zadržati a njihovo mišljenje nametnuti javnosti, dovoljno objašnjenje za Augustovu težnju da se protiv Kasija Severa donese egzemplarna osuda *specie legis maiestatis*. Autorica osim toga naglašava da je Senatu optužba za *maiestas* bila pogodna jer bi u povodu nekog sličnog slučaja omogućivala sljedeće: a) prikazivanje objavljivanja pismena protiv uglednih osoba kao poticanje na pobunu; b) nuđenje nagrade onome koji bi predočio dokaze podobne za otkrivanja sastavljača nepotpisanog pismena i c) ispitivanje odnosno mučenje robova radi otkrivanja identiteta sastavljača takvog pismena.

zbog toga što je govornik pisanom riječju oklevetao odnosno lošem glaslu izložio brojne uglednike odnosno muškarce i žene iz vladajuće klase.⁸¹ Tako je, s jedne strane, August bio prvi koji je, prema Tacitovu mišljenju, sadržaj *crimen maiestatis* predviđen u spomenutom zakonu proširio te njime obuhvatio i klevetničke spise napisane na štetu visokih državnih ili dvorskih ličnosti,⁸² a s druge je strane Senat osuđenome izrekao kaznu koja se, za razliku od *aqua et igni interdictio* koju bi nadležna *quaestio* na temelju istog zakona mogla izreći osuđenome, sastojala od *relegatio* na otok Kretu.⁸³ Što se tiče L. Valerija Mesale

---

⁸¹ O tom zapanjujućem događaju - a romanisti ga smatraju ujedno i najboljom ilustracijom političkih i pravnih motiva zbog kojih je Senat, isključivom voljom princepsa, a bez ikakvog prethodnog zakonskog ovlaštenja, postao sud u pravom smislu te riječi (v. De Marini Avonzo, *Il Senato*, str. 123-7) - obavještavaju i drugi pisci koji potvrđuju Tacitove navode: tako Jeronim (*Chron. ad a.* 32) dopušta da vrijeme postupka smjestimo u 8.g.n.e., a Svetonije (*Cal.* 16) svjedoči da su spisi Kasija Severa (zajedno sa spisima Tita Labijena i A. Kremucija Korda) na temelju senatorske odluke bili uništeni te da ih je potom Kaligula, izjavljujući da mu je ...*najviše stalo do toga da se svi događaji predaju potomstvu*. (cit. prema: Svetonije, *Dvanaest*, str. 166), dopustio ponovo sabrati, objaviti i čitati.

⁸² Potrebno je istaknuti da su, za razliku od Tacita (*Ann.* 1,72) koji je, tvrdeći da se zakon o uvredi veličanstva odnosio na slučajeve ... *ako bi ko izdajom naškodio vojsci, pobunama narodu, neodgovornim vođenjem državnih poslova ugledu rimskog naroda. Predmet optužbe bila su dela, reči nisu kažnjavane. Prvi je August pod plaštom ovog zakona sproveo istragu o pogrđnim spisima*. (cit. prema: Tacit, *Anali*, str. 48-9), izrazio određeni stupanj kritičnosti prema Augustovu označivanju klevetničkih spisa kao jednog od oblika *crimen maiestatis*, ostali antički pisci izražavali drugačija stajališta prema Augustovu djelovanju. Tako je Seneka (*De benef.* 3,27,1) samo konstatirao da su za vrijeme Augusta riječi uzrokovale određene neugodnosti, ali da ljudski život nisu dovodile u opasnost, a Svetonije (*Aug.* 55-6) je, pak, izrazio određeno divljenje prema Augustovoj toleranciji, ističući kako August u povodu pogrđnih spisa koji su se protiv njega proširili Senat ... *nije dao istraživati tko ih je sastavio, nego je samo odredio da se ubuduće ima postupati protiv onih koji pod tuđim imenom izdaju pogrđne spise ili pjesme protiv bilo koga*. (cit. prema: Svetonije *Dvanaest*, str. 90) te kako se sukladno tome, a imajući na umu običaj Rimljana da se u svojim oporukama vrlo oštro izražavaju o osobama i o političkim prilikama, ne štedeći pritom ni samog princepsa, usprotivio donošenju *senatus consultum* kojim bi se ograničila sloboda izražavanja mišljenja prilikom sastavljanja oporuka. Glede Augustova odabira optužbe za *maiestas* odnosno njegova traženja da Senat Severovo ponašanje definira *specie legis maiestatis*, složili bismo se s mišljenjem De Marini Avonzo (*Il Senato*, str. 126-7) prema kojemu princeps na indirektan način proglašuje Senat nadležnim za sudenje u konkretnom slučaju, s jedne strane, a istodobno putem senatorskog mišljenja omogućuje da se jedna ekstenzivna interpretacija koncepta *maiestas* supsumira pod pripadajuću *lex*, s druge strane.

⁸³ Budući da je K. Sever odbijao bavljenje školskim deklamacijama te da je na otoku Kreti, tadašnjem (12.g.n.e.) sjedištu prokonzula, nastavio sa svojom dotadašnjom praksom (smatra se da je tako nastojao produljiti republikansku govorničku tradiciju) koja mu je stvorila nova i raširila stara neprijateljstva, prema Tacitovu svjedočanstvu (*Ann.* 4,21), proizlazi da ga je Senat naknadno (24.g.n.e.), za vrijeme Tiberijeve vladavine, kaznio težom kaznom, konfiskacijom imovine te deportacijom na pusti i stjenoviti cikladijski otok Serif, na kojemu je dočekao starost. Nadalje, s obzirom na činjenicu da je *relegatio* značila da osuđenik ne bi gubio rimsko građanstvo ni imovinu, niti bi u slučaju povratka u Rim bio usmrćen, *deportatio*, koja je za sobom povlačila kako konfiskaciju cjelokupne imovine tako i gubitak rimskog građanstva, značila je svekoliko

Volsa, iz Tacitova svjedočanstva (*Ann.* 3,67-68) posredno saznajemo da je, 12. (ili 13.) g., bio osuđen pred Senatom na temelju Augustove optužnice za istovrsno djelo za kakvo će G. Juniju Silanu biti suđeno u Tiberijevo doba (22.g.),⁸⁴ a to znači za iznuđivanje i uvredu veličanstva, o čemu svjedoči i Seneka (*De ira* 2,5,5) kada kao vrhunac ljudske svireposti i neizlječivog zla spominje Volsa koji je u jednom danu sjekirom poubijao tristo stanovnika provincije Azije, ponoseći se pritom svojim kraljevskim djelom.⁸⁵ Konačno, potrebno je istaknuti da je, na temelju mnogobrojnih privilegija koje čine princepsovu *tribunicia potestas* a obuhvaćene su širim pojmom *auctoritas principis*, a ne na temelju nekog zakonskog akta, odlukama Senata donesenim u navedenim slučajevima pridana obvezujuća vrijednost sudskog pravorijeka, vrijednost koju nikada nisu imale odluke kojima je Senat konzulima, u kasnorepublikanskom razdoblju, davao represivne ovlasti glede kažnjavanja društveno nedopuštenih religijskih ponašanja.⁸⁶

Crimen repetundarum bio je predmetom ponovne regulacije putem *senatus consultum Calvisianum* (poznat kroz peti Cirenski edikt),⁸⁷ senatskog mišljenja

---

pooštrenje Severove prvotno izrečene kazne. Analizirajući kaznu relegacije koju je Senat u slučaju Kasija Severa dosudio umjesto *poenae legis Iuliae maiestatis*, Bauman (*Crime*, str. 52-4) zaključuje da je, s jedne strane, riječ o prvom eksplicitnom primjeru nametanja diskrecijske kazne od Augustova Senata, a s druge strane o slučaju koji odražava Augustovu reputaciju blagosti, budući da se radi ostvarenja javnog interesa primarna svrha glede suzbijanja tajnog pamfletiranja ogledala više u otkrivanju sastavljača klevetničkih spisa i uništenju spornog materijala, a manje u kažnjavanju samog počinitelja.

⁸⁴ Detaljan opis senatskog suđenja Gaju Juniju Silanu, prokonzulu Azije, u povodu optužbe provincijalaca zbog iznuđivanja (*crimen repetundarum*) te dodane joj optužbe zbog uvrede veličanstva (*crimen maiestatis*), na kojemu se Tiberije pozvao na Volsov paradigmatički slučaj, v. Tac. *Ann.* 3,66-69; 4,15,3.

⁸⁵ Zlodjela koja je *Lucius Valerius Messalla Volesus* (konzul 5.g., a prokonzul Azije 11-12.g.) počinio za vrijeme upravljanja provincijom bila su takva da je i sam August protiv njega napisao spis *libelli Augusti de Voleso Mesalla*, koji je (zajedno s pripadajućom senatskom odlukom o kazni) Tiberije dao pročitati pred Senatom kako bi, desetak godina kasnije, što uvjerljivije opravdao svoj prijedlog oštre kazne za spomenutog G. J. Silana (v. Tac. *Ann.* 3,68-69). Budući da o Volsovoj kazni nemamo sačuvanih podataka, a da je za istovrsnu optužbu Silan bio kažnjen zakonskom *aqua et igni interdictio* te progonstvom na otok Citno (L. Kalpurnije Pizo /gradski prefekt/ predložio je bezvodni i pusti otočić Gijar, ali je Tiberije zbog ugleda optuženikove obitelji /posebice molbe njegove sestre vestalke/ kao i Silanova senatorskog ranga predložio veći i gostoljubiviji otok Citno), mogli bismo pretpostaviti da je i Mesala Vols bio osuđen na istu ili sličnu kaznu.

⁸⁶ O pravnoj prirodi i političkim ciljevima Senatova djelovanja na polju kaznene represije u posljednjem stoljeću rimske republike te o promjenama koja su se u tom pogledu dogodile u razdoblju principata, počevši od Augustova zadiranja u sastav Senata te njegova zakonitog upletanje u donošenje odluka u kaznenim postupcima, v. De Marini Avonzo, *Il Senato*, str. 47-79, 112-23.

⁸⁷ V. *Edicta Aug. ad Cyrenenses* V, reci 83-144; usp. A. Lintott, *Le procès devant les recuperatores d'après les données épigraphiques jusqu'au règne d'Auguste*, RHDfE, 68/1990, str. 1-11, posebice str. 5.

koje je na poticaj samog Augusta usvojeno, 4. g.pr.n.e., prema prijedlogu konzula G. Kalvisija Sabina i L. Pasijena Rufa, s ciljem da se minimalnom restitucijom republikanskih institucija dodatno zaštite odnosno pridobiju stanovnici provincija koji su vrlo često bili izloženi izrabljivačkom ponašanju rimskih magistrata (posebice upravitelja),⁸⁸ ali i postupovno-pravnim poteškoćama povezanim s pokretanjem odnosno vođenjem kaznenog (kapitalnog) postupka prema Cezarovoj *lex Iulia repetundarum* (59.g.pr.n.e.), koja je ostala na snazi tijekom čitavog razdoblja principata.⁸⁹ Naime, na temelju tog senatskog mišljenja Senat je dobio sudbenu ovlast da u sumarnom postupku pokrenutom na temelju nekapitalne optužbe provincijalaca u povodu iznuđivanja te vođenom pred komisijom sastavljenom od petorice svojih članova kao sudaca (*recuperatores*) - određenih naizmjeničnim odbijanjem među deveticom (četvorica konzula, trojica pretora i dvojica ostalih) ždrijebom izabranih senatora, i to neposredno (najkasnije dva dana) nakon saslušanja optužitelja-provincijalaca i imenovanja njihova zastupnika (*patronus*),⁹⁰ u roku od trideset dana utvrdi je li i koliki je

---

⁸⁸ O zakonskoj regulaciji te kaznenim postupcima provedenim u povodu *crimen repetundarum* tijekom republikanskog razdoblja v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 87-90, 96, 101, 109, 161-3.

⁸⁹ Budući da tekst Cezarova *repetundarum* zakona direktno nije sačuvan, ali o njegovoj opsežnosti i minucioznosti postoje brojna svjedočanstva (v. Cic. *Pro Sest.* 64,135; *In Vat.* 12,29; *Pro Rab. Post.* 4,8; 5,12; *In Pis.* 16,37; 21,50; 37,90; *De dom.* 9,23; *De prov. cons.* 4,7; *Ad fam.* 2,17,2; 5,20,2; *Ad Att.* 5,10,2; 5,16,3; *Pro Flacc.* 9,21; 33,82; Schol. Cic. Bob. 149,19-20; Val. Max. 8,1,10; D. 1,16,10,1 /Ulp. lib. 10. de off. proc./; 48,11 /tit. De lege Iulia repetundarum/; Paul. Sent. 5,28; *Cod. Iust.* 9,27 /knj. Ad legem Iuliam repetundarum/; Just. Inst. 4,18,11; usp. F. Serrao, s.v. *Repetundae*, u: NNDI, sv. XV, Torino, 1968, str. 459-60), priklanjamo se mišljenju (v. Cic. *Ad fam.* 8,8,3; *In Pis.* 50; Kunkel, s.v. *Quaestio*, str. 748-9; Über, str. 284-8; Jones, *The Criminal*, str. 92, 111; Pugliese, *Diritto*, str. 291-2; *Linee*, str. 754-5) prema kojemu je taj zakon sankcionirao - osim raznovrsnih oblika iznude počinjenih na štetu provincijalaca te zapriječenih novčanom kaznu u jednostrukom iznosu popraćenom nemogućnošću izbora za javne službe te uklanjanjem iz njih - i teže oblike zlouporaba i nasilnih ponašanja rimskih magistrata u provincijama, koji su bili zapriječeni kapitalnom kaznom odnosno s *aqua et igni interdictio*. Povezano s tim treba navesti i činjenicu da je Senat već u prvim godinama Tiberijeve vladavine u svoju nadležnost - kao posebnu kaznenu sudbenost *ratione personae* glede kaznenih djela senatora odnosno pripadnika *ordo senatorius* - privukao kogniciju raznovrsnih (poglavito težih) oblika *crimen repetundarum* (v. R. S. Rogersovu *Criminal Trials and Criminal Legislation under Tiberius*, Middletown, 1935, str. 196-7, 206-14/ rekonstrukciju kaznenih postupaka prema kojoj su oni vođeni u povodu tog kaznenog djela /njih 13/ po brojnosti slijedili neposredno iza onih vođenih u povodu *crimen maiestatis* /njih 105/, a pritom najvećma /njih 11/ bili pokretani protiv upravitelja provincija te završavali samoubojstvom ili definitivnom obustavom, s iznimkom slučaja G. Junija Silana /v. Tac. *Ann.* 3,66-8/ koji je završio s *aqua et igni interdictio*).

⁹⁰ Iz sačuvanog teksta petog Cirenskog edikta (reci 91-144) proizlazi da bi glavnu ulogu u sastavljanju komisije rekuperatora imao magistrat *cui cum senatu agere liceat* odnosno senator kojemu bi se provincijalci (*socii populi Romani*) obratili radi podizanja optužbe u povodu iznude. On bi istog dana, u prisutnosti najmanje dvjesto senatora, proveo ždrijebanje (*sortitio*) spomenute

iznos doista iznuđen stanovnicima provincije te da u potvrdnom slučaju osudi (većinom glasova rekuperatora) konkretnog rimskog magistrata na vraćanje utvrđenog iznosa i gubitak građanske časti (*infamia*).⁹¹ Prema tom senatskom

devetorice senatora koji su tog dana bili u Rimu ili u krugu od 20 milja oko grada. Pritom je morao izabrati zdravu osobu mlađu od 70 godina, ali nikako osobu koja obnaša magistraturu *cum imperio* ili dužnost predsjednika nekog javnog suda ili upravitelja za opskrbu žitom, kao ni osobu rodbinski povezanu s optuženikom ili onu za koju on javno (pod zakletvom) izjavljuje da mu je neprijatelj. Nakon toga magistrat bi se trebao pobrinuti da u sljedeća dva dana optužitelj i optuženik naizmjenično izvrše postupak odbacivanja (*reiectio*) sve dok ne preostane petorica sudaca. Tako formiranom sudbenom vijeću predsjedao bi rečeni magistrat (u slučaju njegove spriječenosti, konzul koji obnaša višu dužnost), a izabrani rekuperatori morali bi u roku trideset dana (za koje bi vrijeme bili oslobođeni bilo kakve druge javne dužnosti *exceptis sacris publicis*) utvrditi činjenično stanje (uključujući i saslušavanje svjedoka) te većinom glasova donijeti i objaviti presudu.

⁹¹ Na ovom mjestu valja kazati da se nakon Augustove vladavine (najranije za Klaudija /v. Santalucia, *Studi*, str. 222 i bilj. 221/, a najkasnije za Trajana /v. Jones, *The Criminal*, str. 111-3) kazneni postupak u povodu težeg oblika *crimen repetundarum*, kao što je sudska korupcija, odvijao pred cjelokupnim Senatom koji bi, u okviru specifične odnosno elastičnije procedure svojstvene samo tom kaznenom djelu, izrekao kaznu progonstva (*exilium*) ili relegacije na određeno mjesto (a ponekad i konfiskaciju imovine), povjeravajući potom određivanje iznosa novčane restitucije (namijenjena oštećenim provincijalcima) kolegiju petorice *recuperatores*. Specifičnosti takvog senatskog postupka u odnosu prema uobičajenoj *cognitio senatus* (v. *infra*) očitovale su se u sljedećem: prvo, Senat bi u okviru uvodne rasprave o optuženikovoju *receptio inter reos*, i to prilikom određivanja konačnog sadržaja optužnice, kratko saslušavao zahtjeve optužitelja i optuženika o daljnjem načinu vođenja postupka te nakon senatorske debate donosio odluku o tome (Plin. *Ep.* 2,11,2-6); drugo, senatori bi se u okviru uvodne rasprave savjetovali glede konačnog utvrđivanja osobe opužitelja i optuženika odnosno njihovih zastupnika (optužitelji su, u pravilu, bili delegati provincijskog *consilium* /Plin. *Ep.* 5,20,1; 76,1;7,10; Tac. *Ann.* 3,66; 4,15; 13,33; 14,18; 14,28; 14,46/ ili od Senata imenovani odvjetnici /Plin. *Ep.* 2,11,2/, ali su zabilježeni kako slučajevi u kojima su provincijalci istupali samostalno /Plin. *Ep.* 4,9,3;5,20,4, tako i slučaj u kojemu je Senat optuženiku dodijelio branitelja /Plin. *Ep.* 7,6,3/); treće, Senat bi, na upit optužitelja, određivao datum održavanja glavne rasprave (između završetka uvodne rasprave i početka glavne rasprave nije moglo proteći više od godinu dana); četvrto, Senat bi na zahtjev optužitelja (ali i optuženika) dodjeljivao ovlast za prikupljanje dokaza i pozivanje svjedoka iz provincije (*inquisitio*, v. Plin. *Ep.* 5,20,1-7; 6,29,8; Tac. *Ann.* 13,43; 13,52); i peto, na glavnoj je raspravi bilo moguće, nakon provedenog dokaznog postupka, podići novu(e) optužbu(e) uz određivanje dana kad će se novooptužena osoba morati pojaviti pred sudom (Plin. *Ep.* 2,11,8-9; 2,11,23-4). U tom smislu najpotpunije je Plinijevo (*Ep.* 2,11,1-22) svjedočanstvo o senatskom postupku vođenom (99.-100.g.n.e.) protiv *Mariusae Priscusae*, bivšeg prokonzula Afrike, kojega su provincijalci (zastupani od Tacita i Plinija) optužili ne samo za iznudu 700 tisuća sestercija nego i za primanje novca u svrhu osude devetorice nevinih (jednog rimskog viteza osudio je na progonstvo, drugog na rad u rudniku, a sedmoricu provincijalaca na smrt), a Senat - nakon Priskova priznanja iznude te zahtjeva za određivanjem komisije *recuperatores* kojemu su se usprotivili spomenuti provincijalski zastupnici - donio odluku o istodobnom vođenju kaznenog postupka pred tom komisijom i kaznenog postupka pred cjelokupnim Senatom. Zanimljivo je da su već tijekom uvodne rasprave o Priskovoj *receptio inter reos* kao suoptuženici bili imenovani njegovi potkupljivači (V. Honorat i F. Marcijan), a tijekom izvođenja dokaznog postupka na glavnoj raspravi i H. Firmin, posrednik prilikom potkupljivanja.

mišljenju, optužiteljima je bilo dopušteno pozivati svjedoke radi utvrđivanja činjenica pred komisijom rekuperatora, ali samo one iz Italije i maksimalno petoricu ako optužuju *nomine suo* odnosno desetoricu ako to čine *alieno nomine*.⁹² Premda se u romanističkoj znanosti takav postupak, vođen prema specifičnim postupovnim pravilima, ne smatra paradigmatiskom načinom sudjelovanja Senata (*cognitio senatus*)⁹³ u represiji kaznenih djela tijekom razdoblja principata, on se ipak u smislu priznavanja važnosti njegove sudbene funkcije ne smatra irelevantnim, poglavito zbog mogućnosti - izričito navedene u čuvenoj klauzuli petog Cirenskog edikta koja glasi *praeterquam si capite*

---

⁹² V. retke 108, 134, 139; usp. Augustov edikt Venafaru, reci 64 i dalje (u: FIRA, I, str. 402-3); glede desetorice svjedoka u građanskoj parnici pred *recuperatores*, v. Val. Prob. *De not. iur.* V, 8; Cic. *Pro Caec.* 23.

⁹³ Na temelju sačuvanih vrela (Tac. *Ann.* 1,74-75; 2,50; 3,10; 3,19; 3,23; 3,49-51; 3,68; 4,20-21; 4,30; 6,5-7; 6,30; 6,47; 16,8; Plin. *Ep.* 2,11; 4,9; Kvint. *Inst. orat.* 3,10,1; D. 49,2,1,2 / Ulp. *lib. 1. de appell.*) usp. Jones, *The Criminal*, str. 110-1; De Marini Avonzo, *Il Senato*, str. 136-43; Bauman, *Crime*, str. 57-61) mogu se rekonstruirati postupovna pravila koja su samostalnom sudbeno-kaznenom djelatnošću Senata tijekom principata oblikovala *cognitio senatus*, proceduru u kojoj su stara pravila senatske debate bila isprepletena s pravilima akuzatornog postupka svojstvenog za kasnorepublikanski sustav *quaestiones perpetuae*. Senatski bi postupak započinjao podnošenjem zahtjeva za pokretanjem kaznenog postupka odnosno prezentiranjem optužbe (*postulatio*) te prijavljivanjem imena optuženoga (*nominis delatio*), radnjama koje je optužitelj (*delator*) poduzimao (i uz pomoć *subscriptores*) pred konzulima, od kojih je jedan potom sazivao plenarnu sjednicu Senata na kojoj bi se odvijala uvodna rasprava. U okviru te rasprave odlučivalo bi se o prihvatanju optužbe te o načinu na koji će se postupati, zatim bi se utvrdile osobe optužitelja i optuženika (*receptio inter roes*) kao i njihovih zatupnika, a na kraju bi se odredio točan sadržaj optužnice te odredio dan kada se optuženik mora (pod prijetnjom privođenja) pojaviti pred sudom radi sudjelovanja na glavnoj raspravi. Ta rasprava započinjala bi uvodnim izlaganjem predsjedavajućeg, potom bi slijedili govori (*orationes*) optužitelja i optuženika odnosno njihovih zastupnika (optužba je bila ograničena na 2/3 vremena dopuštenog obrani), a na kraju bi bi bili saslušani svjedoci i/ili predočeni pismeni dokazi. Nakon glavne rasprave predsjedavajući bi pozvao senatore da iznesu svoje mišljenje (*rogatio sententiarum*), a oni su se mogli - prema tradicionalnoj proceduri senatske debate (utemeljena na hijerarhiji odnosno senioritetu) - izjašnjavati o bilo čemu, a posebice o krivnji i kazni. Potom bi predsjedavajući sažimao izrečena mišljenja te prijedloge stavljao na javno glasovanje, a zaprisegnuti bi senatori putem razdvajanja (*discessio* ili *pedibus in sententiam ire*) te primjenom glasačkih kuglica izražavali svoju konačnu odluku (nevezani svojim prethodnim mišljenjem). Konačna odluka (*decretum*) imala je oblik senatskog mišljenja, a u formalnopravnom smislu snagu izvršne i načelno neopozive sudske presude koja se objavljivala u Senatu te pohranjivala u *aerarium Saturni* (21.g.n.e. Tiberije je dao usvojiti *s.c.* prema kojemu je moralo proteći 10 dana od objavljivanja do izvršenja presude). Smatra se da je senatska presuda mogla biti stavljena izvan snage samo pomilovanjem princepsa ili odlukom samog Senata (v. H. Bellen, *Zur Appellation vom Senat an dem Kaiser*, ZSS, 79/1962, str. 143-68; W. Litewski, *Die römischen Appellation in Zivilsachen*, RIDA, XII/1965, str. 347-436; Jones, *The Criminal*, str. 96; U. Vicenti, *Cognitio senatus e appellatio*, Archivio giuridico, 205/1985, str. 113; *contra*, Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 255; Bleicken, *Senatsgericht*, str. 117).

*accusent (illum) qui exegerit*⁹⁴ - da se nekapitalnoj optužbi *de repetundis* pridoda i neka druga, zakonom predviđena kapitalna optužba te da se u povodu obiju optužbi suđenje odvija, umjesto pred nadležnom *quaestio*, pred senatorskom komisijom *recuperatores* ili čak, prema tumačenju pojedinih romanista, pred Senatom na njegovoj plenarnoj sjednici.⁹⁵

IV. Tako utemeljen sustav *cognitio extra ordinem* afirmirao se i konsolidirao vrlo brzo nakon Augustove vladavine, i to ponajprije zbog svekolike neprimjerenosti postojećeg *ordo iudiciorum publicorum* novonastalom državno-političkom poretku principata. Zbog organizacijskih nedostataka u sustavu stalnih porotnih sudova - sudbena zadaća bila je povjerena privatnim građanima, pri čemu su njihovi popisi bili toliko opsežni da bi omogućili odlučujuću interferenciju princepsa glede njihova sastava i smjernica rada, s jedne strane, a načini formiranja sudbenog organa sprječavali su središnju vlast u provođenju bilo kakvog nadzora nad njima, s druge - uslijedilo je ograničavanje stvarne nadležnosti *quaestiones perpetuae* na teritorij samog Rima. Nadalje, restriktivno tumačenje važećih republikanskih kaznenih zakona, promatrano s pravnotehničke strane, izazivalo je brojne zapreke. Budući da je svaka *quaestio* bila nadležna isključivo za kaznena djela predviđena zakonom kojim je uspostavljena, privatna osoba, koja bi se namjeravala pojaviti kao optužitelj za neko novo nedopušteno ponašanje koje je zahtijevalo kaznenu represiju, svoju optužbu nije mogla podići pred nekom od postojećih *quaestiones* te se rješavanje u tom slučaju prepuštalo novim organima sudbenosti *extra ordinem*. Pritom je potrebno istaknuti da su početkom razdoblja principata usvajana brojna senatska mišljenja te objavljavani pojedini edikti kojima su bila izmijenjena neka karakteristična izvorna kaznena djela u cilju da ih se, kao nova kaznena djela, rezervira za suđenje u sustavu *cognitio extra ordinem*.⁹⁶ Osim toga, znatne smetnje u funkcioniranju kaznenog

---

⁹⁴ V. *Edicta Aug. ad Cyrenenses* V, redak 99.

⁹⁵ U tom smislu znakoviti su slučajevi G. J. Silana (*Tac. Ann.* 3,66-69) iz doba Tiberijeve vladavine, A. Flama (*Tac. Hist.* 4,45) iz doba Vespazijanove vladavine te M. Priska (*Plin. Ep.* 2,11,1-22) i J. Basa (*Plin. Ep.* 4,9,1-22) iz doba Trajanove vladavine; v. Bleicken, *Senatsgericht*, str. 40 i dalje; A. W. Lintott, *The Leges de repetundis and Associate Measures under the Republic*, ZSS, 98/1981, str. 206-9; De Marini Avonzo, *Il Senato*, str. 138-9; Pugliese, *Linee*, str. 738 i bilj. 32; Santalucia, *Studi*, str. 220 i bilj. 215; usp. Kunkelovo (*Über*, str. 286 i dalje) mišljenje prema kojemu *s.c. Calvisianum* uopće ne predviđa takvu mogućnost.

⁹⁶ Prevladavaju senatska mišljenja kojima su izvorne norme republikanskih kaznenih zakona proširene, i to tako da su u okvir već postojećih kaznenih djela uključeni novi oblici za koje se smatralo da zaslužuju kaznenu represiju, što je na formalnom planu provedeno na način da im se određivala ona kazna koja je izvorno bila propisana pojedinačnim zakonima. Posebice treba spomenuti nekoliko senatskih mišljenja iz Tiberijeve razdoblja koja su omogućila gonjenje i kažnjavanje (kaznom sadržanom u Sulinoj *lex Cornelia testamentaria nummaria*) novih oblika krivotvorenja: tako je *senatus consultum Libonianum* (16.g.n.e.), poslije potvrđen s *edictum*

sudovanja proizlazile su i iz nemogućnosti da se kaznenom postupku pred jednom *quaestio* podvrgnu slučajevi stjecaja kaznenih djela ili sudjelovanja više osoba u izvršenju jednog kaznenog djela te s tim u vezi stupnjuje kazna s obzirom na subjektivne i objektivne okolnosti različitih kriminoznih činjeničnih stanja. Povezana s tim svakako je bila i izložena intervencija samog princepsa koji je, pod izlikom neprimjerenosti jedinstvene, krute i stroge *poenae legis* fiksno predviđene u sustavu *quaestiones perpetuae*, u slučaju postojanja

---

Claudii de falsariis, s *poena legis Corneliae* kažnjavao pisara oporuke koji bi u tuđoj oporuci upisao odredbe u vlastitu korist te onoga koji bi počinio *signatio*, tj. zlonamjerno stavio vlastite pečate na ispravu koja se razlikuje od valjane oporuke (v. D. 48,10,9,3; *Coll.* 8,7,1; usp. Svetonijevo svjedočanstvo */Ner. 17/* prema kojemu je Neron bio taj koji je prvi put zabranio *alieni testamenti scriptor* da *legatum sibi adscribere*); zatim je *senatus consultum Messalianum* (20.g.n.e.) spomenutom kaznom kažnjavao prijevarne sporazume sklopljene, davanjem ili primanjem novca od strane odvjetnika ili svjedoka, s ciljem optuživanja nevine osobe (v. *Coll.* 8,7,2; usp. D. 47,13,2; 48,10,1,1); potom je *senatus consultum Licinianum* (27.g.n.e.) istom kaznom kažnjavao one koji su zlonamjerno sklopili tajni sporazum kako bi unaprijed pripremili lažne pismene ili usmene dokaze radi krivotvorenja oporuke ili povezano s njom (v. *Coll.* 8,7,1; usp. D. 48,10,9,3); i konačno, *senatus consultum Geminianum* (29.g.n.e.) istom je kaznom kažnjavao osobe koje su primale novac bilo u svrhu dolaženja pred sud radi lažnog svjedočenja bilo u svrhu odustajanja od svjedočenja, njegova opozivanja ili sprječavanja (v. *Coll.* 8,7,3; usp. D. 47,13,2; 48,10,1,2). Izvan domene krivotvorenja sačuvana su samo fragmentarna svjedočanstva. Tako iz domene *crimen repetundarum* postoji, s jedne strane, senatsko mišljenje koje je za vrijeme Tiberija, prema Tacitovu svjedočanstvu (*Ann.* 4,20), usvojeno 24. g.n.e. na prijedlog M. A. Kote Maksima Mesalina, a prema kojemu mišljenju kazni propisanoj u *lex Iulia repetundarum* potpadaju upravitelji provincija, bez obzira na krvinju, zbog kaznenih djela koja bi na štetu provincijalaca počinile njihove žene (v. također D. 1,16,4,2), a, s druge strane, *senatus consultum Claudianum* (47.g.n.e.) koji je za vrijeme Klaudija, prema Tacitovu svjedočanstvu (*Ann.* 11,5-7), spomenutoj kazni podvrgnuo odvjetnike koji bi od svojih klijenata, usprkos zabrani darovanja, propisanoj u *lex Cincia de donis et muneribus* te potvrđenoj i s *lex Iulia iudiciaria*, primali nagrade (u novcu ili darovima) u vrijednosti iznad dopuštenih 10.000 sestercija. Nadalje, iz domene *crimen adulterii* postoji *senatus consultum matronarum lenocinio coercendo* (19.g.n.e.) koji je, prema svjedočanstvu Svetonija (*Tib.* 35,2), Tacita (*Ann.* 2,85) i Papinijana (D. 48,5,11/12,2), kaznu propisanu u *lex Iulia de adulteriis coercendis* proširio na ugledne gospođe koje se, kako bi izbjegle javnu osudu na temelju spomenutog zakona, počinju baviti svodništvom, prostitucijom ili scenskom umjetnošću. Što se tiče *vis privata*, sačuvan je podatak o *senatus consultum Volusianum* (56.g.n.e.) koji je kaznu propisanu u *lex Iulia de vi publica et privata* proširio na osobe koje bi se umišljajno uključile u tuđu parnicu u svrhu podjele dobiti (v. D. 48,7,6). Što se tiče kaznenog djela ubojstva, poznato je nekoliko senatskih mišljenja, različite datacije, koja su kaznu propisanu u *lex Cornelia de sicariis et veneficis* protegnuli na raznovrsna magijska djelovanja (v. *Coll.* 15,2,1), zatim na kastraciju (v. D. 48,8,3,4) te na raznovrsna nasilja počinjena nad žrtvama brodoloma (v. D. 47,9,3,8; usp. D. 48,8,3,4). Konačno, mogli bismo spomenuti i Modestininovo svjedočanstvo, premda dvojbenoga karaktera, koje je sadržano u D. 48,14,1,3, a prema kojemu je jedan *senatus consultum* nepoznatog datuma kaznu propisanu s *lex Iulia de ambitu* proširio na nezakonito nametanje novih poreza (usp. D. 48.6.12). Usp. Santalucia, *Diritto*, str. 95-7; Giuffrè, *La "repressione criminale"*, str. 92-100; Scapini, *Diritto*, str. 72-3.

otegotnih ili olakotnih okolnosti izvršenja kaznenog djela nastojao prisvojiti donošenje konačne odluke te tako suziti polje nadležnosti odgovarajuće *quaestio*. I konačno, među razloge nezaustavljivog zamiranja stalnih porotnih sudova mogli bismo ubrojiti i činjenicu da je u novoj društvenoj i ideološkoj klimi rimski građanin, bilo u ulozi optužitelja bilo u ulozi optuženika, iskazivao više povjerenja princepsu kao liku nadčovjeka, kojega je vješta propaganda prikazala ne samo kao oca domovine (2.g.pr.n.e. prihvaća štovanje kao *pater patriae, super partes*) već i kao obnovitelja *respublica*, negoli stalnim porotnim sudovima građana koji su sve više pokazivali znakove sporosti, neelastičnosti, neefikasnosti i korumpiranosti.⁹⁷

Iako potvrde o djelovanju *quaestiones perpetuae* nalazimo tijekom čitavog 2. st.n.e.,⁹⁸ one su postupno ustupale mjesto sudbenim organima novog sustava *cognitio extra ordinem*, sustava kaznene represije koji se odvijao bez sudjelovanja porote, a u kojemu su princeps ili njegovi delegirani predstavnici kao i Senat bili nadležni za provođenje cjelokupnog kaznenog postupka u povodu konkretnog slučaja, od uvodnog dijela do izricanja presude.⁹⁹ Zbog toga je sve

⁹⁷ U tom smislu slikovit primjer pruža Tacitovo svjedočanstvo (*Ann.* 14,41) koje se odnosi na slučaj Valerija Pontika koji se, 61.g.n.e., kako bi ugodio osumnjičenima za sastavljanje lažne oporuke, požurio podignuti optužnicu protiv njih pred pretorom odnosno odgovarajućom *quaestio perpetua* prije nego bi bilo tko drugi taj slučaj povjerio gradskom prefektu na presuđivanje. Iz Tacitovih riječi da je Valerije ...*pod vidom poštovanja zakona, hteo je kasnije makinacijama da osujeti kaznu. U senatskoj odluci dodata je odredba da će onaj ko potkupi nekoga za takvu rabotu ili onaj ko se daje potkupiti, biti kažnjen istom kaznom kao onaj ko podnese lažnu tužbu.* (cit. prema: Tacit, *Anali*, str. 359), jasno proizlazi da je on, strahujući od *praefectus Urbi* kao jedinog suca koji bi vodio cjelokupni kazneni postupak, s jedne strane, a nastojeći za optužene ishoditi oslobođenje od krivnje, s druge, osumnjičene prepustio neučinkovitosti i korumpiranosti stalnog porotnog suda, podmitivši pritom suce porotnike, zbog čega mu je Senat odredio kaznu predviđenu za podizanje lažne optužbe (*calumnia*), a to znači infamiju. U romanistici se inače drži da je navedeni događaj potaknuo usvajanje *senatus consultum Turpillianum* (61.g.n.e.), senatskog mišljenja kojim je *calumnia* - kazneno djelo regulirano s *lex Remnia* (80.g.pr.n.e.) - bila proširena novim oblicima kao što su *tergiversatio*, tj. optužiteljevo odustajanje (najčešće zbog dogovora s optuženim ili zbog neosnovanosti optužbe) od daljnjeg vođenja kaznenog postupka, izričitom izjavom ili nepojavljivanjem na sudu, a kažnjivo infamijom, i *praevaricatio*, tj. djelo koje je moglo biti izvršeno bilo kršenjem dužnosti tako da optuženi i optužitelj sklope tajni dogovor, najčešće praćen podmićivanjem, zbog kojega bi optužitelj povukao optužbu pa optuženi, koji bi u tom slučaju bio oslobođen, više ne bi mogao biti gonjen za isto kazneno djelo, bilo zloupotrebom povjerenja tako da na štetu zastupanoga bude sklopljen tajni dogovor između njegova zastupnika, tj. advokata i suprotne strane u kaznenom postupku. O *s.c. Turpillianum* v. D. 48,16,1-18; usp. Giuffré, *La "repressione criminale"*, str. 100-1, 115-6; Robinson, *The Criminal*, str. 5, 65, 99-101.

⁹⁸ Usp. U. Brasiello, *Sulla desuetudine dei iudicia publica*, u: Studi Betti, Milano, 1962, str. 551-70; Kunkel, *s.v. Quaestio*, str. 776; Jones, *The Criminal*, str. 96-7; Pugliese, *Linee*, str. 745.

⁹⁹ U tom smislu svjedoče nam odlomci klasičnih pravnika sačuvani u Digestama koji se odnose na provođenje *cognitio extra ordinem* u povodu kaznenih djela *repetundarum* - 48,11,7,3

do Hadrijanova razdoblja (117.-138. g.n.e.) postojao uravnoteženi dualizam kazneno-represivnih institucija koji je, egzistirajući s različitom evolucijskom dinamikom paralelno s dualizmom državno-političkih institucija,¹⁰⁰ nakon razdoblja Marka Aurelija (161.-180. g.n.e.) naglo skrenuo prema jedinstvu ostvarenom potpunom prevlašću autoritativnih institucija, na čelu s princepsom odnosno carem, nad republikanskim institucijama *ordo iudiciorum publicorum*. Naime, počevši od Hadrijana nadalje, u roku od nekoliko desetljeća odigrao se proces evolucijske apsorpcije prvospomenutih u drugospomenute represivne institucije, tako da su krajem 2. st.n.e. *iudicia publica* odnosno *quaestiones perpetuae* gotovo u potpunosti nestale.¹⁰¹ Pritom treba naglasiti da su opstali, osim samog nazivlja, pojedini propisi republikanskih odnosno augustovskih zakona koji su utvrđivali kaznena djela, propisivali fiksne kazne te regulirali pravila sudskog postupka u okviru *ordo iudiciorum publicorum*, i to tako što su kroz specifični oblik međusobnog prožimanja bili uključeni u represiju *extra ordinem*.

ZAKLJUČAK

Provedena analiza pravno-povijesnih vrela koja svjedoče o širokom opsegu i naizgled kontradiktornom sadržaju Augustovih kazneno-sudskih reformi nedvojbenim potvrđuje da je razvoj rimskog kaznenog prava i pravosuđa (za razliku od građanskog) rezultat najuže povezanosti s ustavno-političkom strukturom rimske države. Reformirajući važeći, republikanski sustav redovite kaznene represije (*ordo iudiciorum publicorum*) utemeljen na stalnim porotnim sudovima (*quaestiones perpetuae*), August nastoji podcrtati svoj konzervativizam te pokazati da se u rimskom životu (nakon nereda izazvanih stogodišnjim

---

(Macer *lib. 1. de iud. publ.*) i *ambitus* - 48,14,1 (Modest. *lib. 2. de poen.*), kao i na općenitu odredbu o kažnjavanju *extra ordinem* onih osuđenika koji izbjegavaju plaćanje novčane kazne zbog nedostatka sredstava - 48,19,1,3 (Ulp. *lib. 8. disput.*).

¹⁰⁰ Na ovom mjestu potrebno je istaknuti da je suvremena romanistika prevladala Mommse-novu dijarhičnu koncepciju glede dualizma državno-političkih institucija u razdoblju principata, koncepciju koja je, uz autoritet princepsa, pretpostavljala i vlast te autonomni autoritet Senata, što rimska povijesna stvarnost, prema suvremenim istraživanjima, u potpunosti pobija. V. Pugliese, *Linee*, str. 744-6.

¹⁰¹ U romanističkoj znanosti postoji prijemor glede pitanja je li *quaestio de adulteriis* djelovala sve do razdoblja Aleksandra Severa: dok, s jedne strane, Kunkel (s.v. *Quaestio*, str. 776) i R. A. Bauman (*Some Remarks on the Structure and Survival of the Quaestio de Adulteriis*, u: *Antichthon*, 2/1968, str. 68-93), pozivajući se na svjedočanstvo Diona Kasija (LXXVI,16,) tvrde da je navedena *quaestio* preživjela sve do razdoblja Severa, a Pugliese (*Linee*, str. 745) dopušta tu mogućnost, s druge strane P. Garnsey (*Adultery Trials and the Survival of the Quaestiones in the Severan Age*, *JRS*, 57/1967, str. 56-60) to odlučno negira.

građanskim ratom) nije dogodilo ništa novo: ponovo je, naime, uspostavljen stari pradjedovski poredak, s blagim osloncem na senatorski i viteški stalež. Premda nije ukinuo ni suzio polje primjene niti jednog republikanskog kaznenog zakona, August je pod krinkom formalne restauracije republikanskih institucija, a stvarne potrebe za jačom zaštitom društvenog (i kao novog) poretka najprije izmijenio odnosno proširio sadržaj zakona kojima su bila regulirana politički najosjetljivija kaznena djela (izborna korupcija, povreda veličanstva, nasilje, pronevjera javnog novca) te reorganizirao pripadajuće im *quaestiones*. Potom je, sukladno vlastitoj težnji za očuvanjem bračnog ćudoređa kao i za učinkovitošću javnih organa uopće, utemeljio dva nova stalna porotna suda, pritom uzdižući na rang kaznenih djela (*crimina publica*) raznovrsne oblike preljuba (*crimen adulterii*) te zlonamjerna postupanja počinjena na štetu javnih zaliha hrane, prvenstveno žita (*crimen annonae*). A s *lex Iulia iudiciorum publicorum* najснаžnije je udario reformatorski pečat svojoj zakonodavnoj aktivnosti: naime, ne samo da je inovacijama glede optužbe i obrane unificirao najvažnija pravila kaznenog (akuzatornog) postupka koji se primjenjivao pred *quaestiones* nego je novim pravilima o sastavu i načinu njihova rada definitivno i organski sistematizirao stalne porotne sudove.

Budući da takvim reformama August nije ispravio funkcionalne i organizacijske nedostatke redovitog sustava kaznene represije, nespojive s njegovim sve jasnije izraženim monarhijskim pretenzijama, posljednjih je godina svoje vladavine postavio temelje novog, izvanrednog sustava kaznene represije, tako da je *via facti*, s jedne strane, prisvojio prvostupanjsku kaznenu sudbenost, a s druge strane ustupio njezin djelić - dakako, zajedno s odgovornošću (posebice u povodu represije političkih protivnika) - Senatu u ime kompenzacije za izgubljene upravne funkcije. Pritom je osobnu *cognitio* provodio - nesputan zakonskim pravilima, a motiviran brigom koliko za javni interes toliko i za vlastitu reputaciju - u povodu kaznenih djela opće prirode (preljub, krivotvorenje i sl.), ali i onih izrazito političke prirode (urote, uvrede princepsove osobe), i to bilo direktnim odlučivanjem pred kućnim tribunalom ili zajedno sa svojim *consilium*, bilo indirektnim utjecajem na sudbeni rad mjerodavne *quaestio*. Vođen političko-pravnom mudrošću, senatskoj je kogniciji prepustio kaznenu represiju klevete kao novog oblika uvrede veličanstva, dodatno simplificirajući njezina postupovna pravila u povodu kažnjavanja magistratskih iznuđivanja počinjenih u provincijama.

Na kraju, uzmemo li u obzir činjenicu da se tako utemeljena *cognitio extra ordinem* u postaugustovkom razdoblju vrlo brzo afirmirala te krajem drugog stoljeća postala jedinim i isključivim sustavom kaznene represije kakvim će ostati - uz kasnije, apsolutistički obojene, carske izmjene - sve do kraja rimske države, Augustovoj bismo reformatorsko-inovativnoj djelatnosti mogli pridati istaknutu (ako ne i ključnu) ulogu u razvoju rimskog kaznenog prava uopće.

Summary

AUGUSTUS'S CRIMINAL LAW AND CRIMINAL JUSTICE REFORMS

Based on relevant legal and historical sources, this paper considers the changes that Augustus made, in line with his political and legal goals, to reform the then effective, regular republican system of criminal repression (*ordo iudiciorum publicorum*) on the one hand, and to establish a new system of criminal judicial procedure (*cognitio extra ordinem*) on the other hand.

The paper begins by analysing the changes that Augustus introduced through numerous laws, both in the sphere of substantive criminal law – by sanctioning the new practical forms of existing criminal offences (electoral corruption, violations of his majesty, embezzlement of public money), originally incriminating various forms of adultery (*crimen adulterii*), and the misadministration of public food supplies, primarily wheat (*crimen annonae*) – and in the sphere of formal criminal law, and particularly in the organisation of the justice system – by unifying the most important points of the adversarial criminal procedure (charges, defence, etc.) and by introducing new rules related to the composition and activities of standing jury courts (*quaestiones perpetuae*).

Next, the paper describes Augustus's factual establishment of the new, *extra ordinem* system of criminal repression, establishing the legal and political foundations of criminal adjudication of the Emperor and the Senate, and by analysing concrete examples of their repressive proceedings. By taking upon himself first-instance criminal adjudication, Augustus conducted his personal *cognitio* – untrammelled by legal rules and motivated as much by caring for public interest as for his own reputation – in the case of general criminal offences (his daughter's adultery), as well as of those of a political nature (Cinna's and Murena's conspiracy). In doing so, he would act directly, adjudicating before the home tribunal or jointly with his *consilium*, but also indirectly by influencing the judicial activity of the competent *quaestio*. Led by political and legal finesse, Augustus handed over part of the criminal adjudication to the Senate, namely the repression of *crimen maiestatis* on the one hand, especially of libel as a new practical form (the case of the orator Cassius Severus), and *crimen repetundarum* on the other hand, by applying new, simplified rules of procedure.

Finally, the conclusion is drawn that the presented criminal justice reforms and innovations confirm the rule of a close link between the development of Roman criminal law and the constitutional and political structure of the Roman State, providing Augustus with a key role in the process of overcoming the old *ordo iudiciorum publicorum* and laying down a new *extra ordinem* system of criminal repression which – with changes introduced by later Emperors – would remain the only one in force until the end of the Roman State.